

CONSTANTIN NOICA

MATHESIS SAU BUCURIILE SIMPLE

HUMANITAS

CONSTANTIN NOICA se naşte la 12/25 iulie 1909 la Vităneşti (Teleorman). Este elev la liceele bucureştene „Dimitrie Cantemir" şi „Spiru Haret" — în a cărui revistă, „Vlăstarul", debutează în 1927. Între 1928 şi 1931 urmează cursurile Facultăţii de Litere şi Filozofie din Bucureşti; ulterior, va face un an de specializare în Franţa (1938–39). În perioada 1932–34 lucrează ca bibliotecar la Seminarul de Istorie a Filozofiei; devine (în 1932) membru al asociaţiei „Criterion"; din 1933 îşi începe îndelungata colaborare la revista „Vremea". În 1934 este premiat pentru prima sa carte, *Mathesis sau bucuriile simple*. Îşi dă doctoratul în filozofie la Universitatea din Bucureşti în 1940, cu teza *Schiţă pentru istoria lui cum e cu putinţă ceva nou*. În anii 1940–41 e referent pentru filozofie la Institutului român-german de la Berlin; reîntors în ţară, editează împreună cu C. Floru şi Mircea Vulcănescu patru din cursurile lui Nae Ionescu şi anuarul „Izvoare de filozofie" (1942–43). Între 1949 şi 1958 are domiciliu forţat la Cîmpulung-Muscel, iar din decembrie 1958 pînă în august 1964 e deţinut politic. Începînd din 1965 este cercetător principal la Centrul de Logică al Academiei, de unde se va pensiona în 1975. Îşi petrece ultimii 12 ani ai vieţii la Păltiniş (Sibiu), devenind un veritabil mentor spiritual al tinerei generaţii de intelectuali români. Moare la 4 decembrie 1987 la Sibiu. Este înmormîntat la Schitul din apropierea Păltinişului.

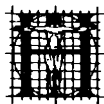
TITLURI importante (enumerate în ordinea apariţiei primei ediţii):

Mathesis sau bucuriile simple (1934), *Concepte deschise în istoria filozofiei la Descartes, Leibniz şi Kant* (1936), *Schiţă pentru istoria lui cum e cu putinţă ceva nou* (1940), *Două introduceri şi o trecere spre idealism* (1943), *Douăzeci şi şapte trepte ale realului* (1969), *Rostirea filozofică românească* (1970), *Creaţie şi frumos în rostirea românească* (1973), *Eminescu sau gînduri despre omul deplin al culturii româneşti* (1975), *Despărţirea de Goethe* (1976), *Sentimentul românesc al fiinţei* (1978), *Şase maladii ale spiritului contemporan* (1978), *Povestiri despre om* (1980), *Devenirea întru fiinţă* (1981), *Scrisori despre logica lui Hermes* (1986).

CONSTANTIN NOICA

MATHESIS
SAU BUCURIILE SIMPLE

Ediţia a doua

HUMANITAS

BUCUREŞTI, 1992

Colecţia φ

• Marile cărţi mici ale gîndirii universale •

Coperta colecţiei: Ioana Dragomirescu Mardare

Prima ediţie a cărţii de faţă a apărut la Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol I" (Bucureşti, 1934), în seria „Operele premiate ale scriitorilor tineri needitaţi".

Ediţia a doua:

ISBN 973-28-0321-5

Prefaţă

De ce ne place să spunem lucruri pe jumătate adevărate? Mă gîndesc la toate actele de eroism, la marile agonii şi victorii din planurile diferite ale vieţii, şi am impresia că le văd decurgînd dintr-o nesiguranţă, dintr-o şovăială, dintr-o jumătate de adevăr. E ceva care nu ne inspiră nici măcar nouă încredere, la începutul lucrurilor; un raţionament pe care-l simţim greşit sau o hotărîre pe care-o vedem bine că nu e cea bună.

Şi pe urmă, fără să ştii cum, ceva obscur şi fără formă vine şi-ţi îmbracă nesiguranţa, prefăcînd din centrul acela de nelinişte şi pendulare un sîmbure de mistică şi adevăr. E de multe ori inexplicabil felul cum devin oamenii apologeţi, trăind şi patetizînd pentru jumătăţile lor de adevăr. Sau, poate, au dreptate?

Nu. Cum ar putea să aibă? Dar ne place tuturor să mimăm stările sufleteşti ale omului închipuit de noi că spune adevăruri. Îi furăm gesticulaţia şi retorica, îmbolnăvindu-ne de frigurile unei

sincerităţi îndoielnice. De multe ori ne lăsăm prinşi, uitînd că nu avem dreptate. Dar cîteodată nu uităm...

Autorul acestor rînduri n-a pierdut din vedere faptul că nu are întotdeauna dreptate. Ar fi vroit să aibă — şi i-a fost ciudă. A căzut în exces, a căutat excesul, ca o uşurare. Dar sînt atît de multe excese împrejurul nostru, formele de viaţă, toate, par a fi atît de nefireşti din punctul de vedere al adevărului — încît această încercare nefirească de aci poate fi şi ea iertată.

De altfel, cineva spunea odată: „Oricine, rătăcit într-o pădure, urmăreşte cu neostenită energie o direcţie oarecare, descoperă un drum nou." E o invitaţie la exces. Căci nu e vorba de drumuri noi, poate. Dar e vorba de treceri, de vieţuiri, de drumuri, pur şi simplu, — într-o lume în care desigur nimeni nu ştie prea mare lucru.

I

Despre culturile de tip geometric

Este astăzi un lucru bine asigurat în ştiinţă faptul că, din punct de vedere al formei, tot universul, ca şi orişice parte a lui, pot fi înglobate într-o expresie de forma $f(x, y, z)$. Ba un om de ştiinţă contemporan se gîndea chiar la posibilitatea de a scrie ecuaţia unei statui, a statuii lui Venus din Milo, de pildă. Negreşit, ar fi o ecuaţie lungă şi foarte probabil că ar fi respingătoare ca aspect. Atîtea cifre, într-o frumuseţe simplă şi directă ca statuia aceea! Dar ce importă lucrul acesta? Ar fi o ecuaţie, nu este aşa? Ar fi o nouă frumuseţe, *cealaltă* frumuseţe a Venusei din Milo. Vom învăţa vreodată să o vedem şi pe ea?

Şi totuşi întreaga cultură, pe care o avem în spatele nostru, nu face decît să ne ducă spre această înţelegere a realităţii, spre această nouă frumuseţe a ei. Constatînd că orice parte a lumii, ca şi lumea toată, sînt ştiute, ne aparţin în propriu, se pot scrie prin calculul nostru — cultura aceasta

europeană, sau greacă, sau cum i se va mai zice, pare a fi dovedit tot ce vroia să dovedească şi a fi sfîrşit cu propriile ei întrebări. Cultura noastră a răspuns astfel la întrebările pe care şi le-a pus, descoperind totdeodată noua frumuseţe, cea formală, cea lineară, de adevăr matematic, pe care o căuta în lucruri. De acum înainte rămîn numai anumite calcule de făcut...

Bineînţeles, trebuie adăugat ceva aci, pentru sinceritatea discuţiei: nu se poate pune în formulă nici un lucru decît după ce se va fi oprit mişcarea. Apele nu se pot scrie decît cînd au îngheţat. *Viul* nu poate fi atins — cel puţin pe căile pe care s-a angajat de la început cultura noastră, prin problemele cărora le-a căutat o soluţie. Dar în afară de obiectivul acesta, de a surprinde viul, obiectiv pe care cultura *nu* şi l-a propus, ea este pe cale să le atingă pe toate celelalte pentru care cu adevărat şi în mod explicit s-a străduit ea. În cultura noastră se găsesc, sau sînt indicii că se vor găsi, într-o fericită zi ştiinţifică, răspunsuri la toate întrebările bine puse. Dacă cineva vrea răspunsuri la alte întrebări, trebuie să le caute într-altă parte.

Vrem să spunem, cu alte cuvinte, că în ansamblul ei, sau măcar într-una din orientările ei precumpănitoare, cultura noastră ni se pare de un anumit tip, care se cere mai bine lămurit de cum a fost pînă acum. În bună parte, cartea aceasta vrea să-l realizeze pe planul vieţii interioare. Dar tipul

nostru de cultură suferă şi o discuţie ştiinţifică, pe care ar trebui odată să o întreprindem.

Fără îndoială că nici un tip de cultură nu stă singur şi nu se realizează pe cont propriu. Astfel, tipul de cultură pe care vrem să-l descriem aci a convieţuit cu un alt tip, sau elemente de ale lor au stat întotdeauna împreună şi s-au jenat reciproc. Întrebările unuia s-au trecut asupra celuilalt şi multe cugete, obosite de atîta neînţelegere, au căzut în scepticism, pur şi simplu pentru că n-au ştiut la ce porţi să bată.

Afirmaţia pe care o înaintăm este: în bună parte totuşi *cultura noastră e de tip matematic* şi tipul acesta se opune culturii de *tip istoric*.

Ni se pare, aşadar, că surprindem acest dualism: geometrie — istorie, a cărui polemică, transpusă pe planul culturii, e opoziţia celor două tipuri de cultură.

Propriu vorbind, nu se înţelege aci în mod necesar conţinutul geometriei, ci e vorba numai de anumite caractere ale ei. E vorba de atmosfera ei. Cultura noastră pare că nu se poate realiza pînă la capăt decît în această atmosferă. Căci geometria nu e numai desfăşurare silogistică pe baza cîtorva principii. Ea e şi: idee de ordine, un anumit stil, imanenţă şi o serie întreagă de probleme, de care va trebui pînă la capăt să dăm socoteală. Iar cultura noastră pare a crede în cîteva din aceste lucruri.

Nu e vorba deci nici un moment de conţinutul propriu-zis al geometriei, de teoremele, problemele şi desfăşurările ei în timp logic. De aceea şi spunem deseori geometrie, în loc de matematici: pentru că geometria e ştiinţă elementară, în primul rînd, şi aci nu e vorba decît de elemente, de anumite elemente care stau la baza dialecticii spiritului; şi pentru că, în al doilea rînd, termenul de geometrie a calificat întotdeauna şi alte lucruri decît lucrul matematic (*esprit de géometrie*, opus lui *esprit de finesse*; sau, de pildă, afirmaţia lui Platon că „Dumnezeu geometrizează"). A fost întotdeauna puţină poezie, ceva lirism, altceva decît simplă ştiinţă sub rubrica: geometrie.

Cultura noastră este aşadar de tip geometric — pe deasupra materialului ei, alcătuit din creaţii spirituale de diferite ordine —, în justificările şi înţelesurile ei. Bineînţeles că acest conţinut cultural poate fi matematic, şi e preferabil, pînă la un punct, să capete un aspect matematic. N-a vroit o şcoală filozofică, aşa cum era cea a pozitivismului francez, să matematizeze toate ştiinţele? Totuşi nu aspectul decide de lucruri. Există ceva mai adînc şi mai necesar, care face ca toate valorile culturii noastre să încapă într-o singură familie. E, poate, un destin şi în culturi, iar destinul culturii noastre ar putea fi acesta de a geometriza.

Am vroi să spunem că, într-un anumit înţeles, creaţiile noastre în ordinea spiritului duc numai la

geometrie, deşi geometria nu este întotdeauna simplă geometrie. Căci e vorba de spiritul lucrurilor pe care le întreprindem. Şi de aceea e poate cazul să spunem: spiritul rector e geometric.

Şi e foarte adevărat că avem dreptul să discutăm în cultură mai mult decît: care e suma unghiurilor unui triunghi... Dar orice vom întreprinde, cu oricîte libertăţi am fi înzestraţi, vom sta întruna sub semnul pur al geometriei. Destinul nostru e de a desena figuri regulate.

Ceea ce caracterizează de la prima vedere o cultură de tip geometric este idealul ei: ştiinţa universală, *Mathesis universalis*.

Şi toată cultura noastră, către ce tinde ea decît către o expresie finală simplă, către un sistem care să dea socoteală de tot ce se întîmplă în univers, eventual către o formulă atoatecuprinzătoare?

Idealul culturii noastre e unificaţia. Un Platon, un Descartes, un Leibniz, un Husserl o vor în mod explicit. Dar ce disciplină particulară, care efort ştiinţific susţinut şi conştient de sine nu se lasă dominat de aceeaşi pornire unificatoare? Toată cultura noastră pare că suferă după nostalgia unului. Stăruie ceva din spiritul monoteist şi în cultură.

E demn de observat cu acest prilej că monoteismul, sub forma lui definitivă, n-a fost totuşi atins atîta vreme cît omul a privit în afară, spre lume; ci ochii au trebuit să se întoarcă înăuntru, pentru a

căpăta de acolo revelaţia pe care natura exterioară nu vroia să le-o dea. Şi astfel s-a putut spune că fapta cea mare a creştinismului a fost de a înlocui Dumnezeul-natură prin Dumnezeu-spirit şi raportul de transcendenţă prin cel de imanenţă.

Cultura noastră pare să nu fi făcut într-alt fel. Şi era firesc să fie aşa, căci ordinea religioasă e solidară cu ordinea culturală în genere. Posedată de idealul ei de ordine strictă, cultura l-a căutat multă vreme în lume, pentru a-l găsi, la urmă, în om însuşi. Nu natura e ordine, nu lumile astronomice sînt marile acorduri matematice, dar spiritul e ordine şi el ritmează realităţile pe care le ia în consideraţie.

Dacă o *Mathesis universalis* poate fi înfăptuită, elementele ei trebuie să zacă în noi înşine, în primul rînd, şi să fie universal omeneşti, în al doilea rînd. Grupate şi constituite, aceste serii de elemente stau sub două discipline vaste: logica şi matematica. Acestea sînt idealul nostru de ordine; pe ele am vroi să le inserăm în lume, pentru a o face mai clară şi mai umană; pentru ele alergăm, pentru aceste bunuri, care de fapt ne stau la îndemînă, alergăm în spaţii, peste sute de mii de ani lumină.

S-a întîmplat, în istoria gîndirii omeneşti, un proces care nu poate fi prea bine urmărit, întîi pentru că se asociază cu tot felul de alte orientări şi idealuri umane, apoi pentru că nu lucrează la

suprafaţă, ci în adîncul istoriei; dar care proces se desprinde ca unicul responsabil, conştient de sine, în istoria culturii: gînditorii, anume, au început să-şi dea seama că ştiinţa e a *omului*, cultura e a sa, legile universului şi geometriile acestuia sînt toate ale sale.

Dacă experienţa religioasă a omului a dezgropat din el toate rezervele de spiritualitate, experienţa sa ştiinţifică i-a scos la iveală toate rezervele de culturalitate.

Cultura e omenească; e adevărul nostru, e ordinea după chipul şi asemănarea noastră. Nu înseamnă, de aci, că adevărul e relativ la conştiinţa omenească şi constituie, ca atare, o degradare a vreunui adevăr absolut. Dar adevărul pur şi simplu nu are sens în afară de conştiinţa noastră. Ştiinţa şi cultura nu sînt dincolo de noi. Orice s-ar face, un anumit antropologism ne domină toate creaţiile. A vorbi deci de o relativizare a culturii înseamnă a o considera pe aceasta drept altceva decît este. Cultura nu e decît omul însuşi.

De aceea Kant a putut afirma, într-o zi, un lucru care dă socoteală pentru toată cultura noastră: „Ştiinţele nu s-au constituit, scria el, decît în clipa cînd au devenit conştiente că raţiunea nu află de la lucruri decît ceea ce pune ea în ele."

„Raţiunea nu află de la lucruri decît ceea ce pune ea în ele"... Aşadar spiritul se caută pe sine în lucruri. Spiritul are o activitate proprie, pe care

ne-o revelează lumea. Căci lumea nu este — nu este pentru noi, nu există pentru ştiinţă şi pentru cultură — dacă nu este şi în spirit. Lumea nu are nici un înţeles, pentru noi, fără conştiinţă.

Dar, întreba cineva, dacă e adevărat că lumea nu se constituie decît prin conştiinţă, atunci ce era cînd nu exista nici o conştiinţă? Ce era în lipsa oamenilor?

Ce era atunci? Nu era ştiinţă, atîta tot. Dacă e adevărat că exista lumea? Dar existenţa nu are nici un înţeles în afară de ştiinţă. Existenţa e o presupoziţie a calculelor noastre, o ipoteză dată în problemele pe care le discutăm. A, existenţa mai are un înţeles: de prezenţă. Dar cine să spună că lumea era prezentă atunci cînd nu existau oameni; din moment ce, tocmai, nu existau oameni? Cine să ne vorbească de o prezenţă, dacă nimeni nu era prezent?

Atunci, spiritul se caută pe sine în lucruri. Ar putea părea surprinzător faptul că se caută altundeva decît în el; dar nu e nevoie să credem că lucrurile sînt atît de depărtate de spirit. Spiritul se caută în lucruri, aşa cum se caută într-o figură geometrică, pe care el singur şi-o construieşte, pentru a-şi explicita propriul său silogism, demonstraţia pe care vrea să o dea teoremei sale. Spiritul se caută în lucruri numai pentru atît: pentru a se explicita. Natura e un pretext. „Natura, scria

un om de ştiinţă contemporan, pune spiritul la încercare. El răspunde, constituind matematicile."

Cum poate da valori omul acestui univers imens? Toate lumile astronomice, distanţele în faţa cărora sîntem atît de mici — cum putem să credem că ele nu se ţin decît prin semnificaţiile date de spiritul nostru? La care s-a putut răspunde că universul legal, universul acesta articulat, deşi imens, e încă o construcţie a minţii noastre. Atunci nu e decît firesc ca omul să-i dea valori.

Eu, părintele lucrurilor... Cum de nu s-a văzut ce mult spirit geometric este în tendinţa aceasta constructivistă a culturii noastre!

Pînă acum, cultura noastră se dovedise a fi de tip geometric prin aceea că năzuia spre ordine: *Mathesis*. Acum ea se dovedeşte de tip geometric şi prin aceea că e constructivă, nu simplu interpretativă sau descriptivă.

Cultura noastră introduce un primat al „făcutului" asupra datului. Oamenii de ştiinţă s-au întrebat, de pildă, ce cunoaştem noi asupra existenţei lucrurilor? Noi nu luăm în consideraţie decît mişcarea lor — arăta într-o zi filozoful Hermann Cohen —, şi mişcarea nu e a lucrurilor, ci e o categorie a minţii noastre. În loc să considerăm lucrurile, considerăm mişcările, pe care, de fapt, tot spiritul nostru le-a pus în lucruri. Căci mişcarea cea ştiinţifică — noi nu o simţim, ci o gîndim: o gîndim punînd în ea deplasări infinit de mici, o

gîndim graţie metodei infinitezimale. Prin metoda infinitezimală spiritul reface, în planul ştiinţei, toată mişcarea şi deci toată natura. Natura din ştiinţă nu *este*, aşadar. Natura se face, o construieşte intelectul, calculul.

Cu toate acestea, în mod curent se afirmă că lumea e dată. Ce înseamnă însă dat, în ştiinţă? Dat, răspundea acelaşi Hermann Cohen, reprezintă ceea ce îmi pun eu pentru a construi o temă. Datul e o metodă de lucru. Îmi dau anumite lucruri, anumite ipoteze, şi prin ele pot să fac lumea. Căci lumea, lumea din ştiinţă, este o lume făcută. Dacă ipotezele mele n-au reuşit bine, dărîm lumea şi ridic alta în loc. Nu operează în felul acesta toată ştiinţa contemporană? Şi nu este, atunci, „făcutul" unul din caracterele dominante ale culturii noastre?

În sfîrşit, alături de ideea de ordine şi de efortul constructiv, cultura noastră închide în ea un ultim înţeles geometric: imanenţa.

Este un fapt caracteristic lucrului geometric acela că el nu transcende. Dacă-ţi dai un triunghi şi consideri asupra lui o problemă, nu te gîndeşti nici o clipă la o existenţă exterioară oarecare şi la vreo depăşire posibilă a cadrelor pe care ţi le-ai impus. Faptul geometric nu face intelectul să iasă din sine. Nu-l sileşte să accepte ceva străin de sine. Într-un anumit sens, toată geometria e în noi

şi niciodată nu iese din noi, oricîte desene pe hîrtie am face.

La fel, faptul cultural în genere tinde să rămînă închis veşnic într-un cerc: în conştiinţă.

Există o anumită orientare către subiect, care poate fi urmărită în tot planul culturii, peste toată întinderea lui. Tendinţa aceasta este însă clară în filozofie. Astfel, s-a constatat de o bună bucată de vreme că, în locul lucrurilor din afară, filozofia a început să cerceteze intelectul şi, în locul naturii, ştiinţa asupra naturii. Şi s-a spus, pe drept cuvînt, că obiectul filozofiei este mai puţin lumea decît ştiinţele. Filozofia pare, mai mult decît orice, o orientare către subiect, către ceea ce se petrece acolo, înăuntru. Dar tot înăuntru se realizează şi celelalte fenomene de cultură. De la Kant încoace, mai ales, subiectivitatea a devenit chiar teatrul de operaţii al tuturor activităţilor spirituale. Nu numai ştiinţa e în conştiinţă, dar moralitatea şi arta sînt şi ele în conştiinţă; iar cultura întreagă nu se ţine decît datorită unităţii pe care o dă „conştiinţa de cultură".

Conştiinţa nu se poate depăşi, aproape. Cum ar face-o, şi încotro? Nici un fel de ontologie nu mai pare că răspunde acestei vaste subiectivităţi, după cum nici un fel de ontologie nu răspunde întrebărilor geometriei. Pozitivismul veacului al nouăsprezecelea credea că desfiinţase metafizica

făcîndu-se că nu vrea să o ia în considerație. Dar astăzi are loc cealaltă moarte a metafizicii, adevărata moarte a metafizicii: moartea prin spirit geometric.

Ca şi geometria, cultura începe să se lipsească de ceea ce s-a numit realitate. De ce nevoia de a afirma realitatea? Lucrurile rămîn în mine, împreună cu toate desfăşurările lor posibile. Lumea e doar pretextul meu de a le pune în evidență. Dar nici o depăşire nu e realizată pe această cale. Spiritul nu ajunge la nimic, nu loveşte în nimic. Sistemele de cunoaştere sînt, ca monadele, simple puncte de vedere. Închise, fără ferestre. Cu un sistem de cunoaştere nu ajungi nicăieri — decît unde eşti. Spiritul nu se mişcă din loc. Iată de ce, propriu vorbind, e o imposibilitate pentru conştiința noastră ca ceva efectiv nou să existe în lume.

Ce înseamnă, de pildă, acest lucru nou, altul decît mine: realitatea? S-ar putea să însemne ceva, dar metodele mele de lucru nu mă duc către ea. Lumea ca prezență, ca fapt viu, dat, este o presupoziție a culturilor istorice, culturile acelea în care curgerea, destinul şi actualitatea primează. Lumea culturilor de tip geometric, însă, este un ideal de ordine, făcut de conştiința omenească şi păstrat în conştiința omenească.

Aşadar, acestea sînt notele constitutive ale unei culturi de tip geometric: ordine, constructivism, imanență.

Este exagerată afirmaţia că toată cultura noastră se dovedeşte a fi de acest tip? Poate că da. Există, într-adevăr, atîtea sisteme de filozofie care nu sînt idealiste şi atîtea nostalgii, în tot cuprinsul culturii noastre, după un „dincolo"...

Dar am voit să deosebim categoric acest tip de cultură de celălalt, cu care obişnuit convieţuieşte. În amestecul lor, problemele s-au confundat şi toate apele sînt acum tulburi. Tipurile noastre de cultură trebuiesc desfăcute din îmbrăţişarea lor şi puse să stea aşa cum le e locul: faţă în faţă.

Deviza culturii de tip geometric ar putea fi deviza aceea a cîtorva spirite fanatice din evul mediu: ***multa habentes, nihil possidentes.*** Geometria ştie multe lucruri, dar n-are nici o posesiune efectivă. Culturile de tip geometric au legi, au cîte o *Mathesis* sau tind către una, au construcţii grandioase şi fac necontenit altele noi; dar nu au, în schimb, nici o realitate, nici un fel de concret, altul decît concretul palid construit de spirit, pus de spirit, pentru înalta glorie a spiritului.

Geometriilor pe care şi le dă conştiinţa nu li se opune decît istoria care se dă singură. Cultura de tip geometric face parte din ordinea spiritului, cea de tip istoric face parte din ordinea naturii.

Dar ce sens are atunci o cultură de tip istoric? Spuneam că e o cultură în care primează destinul. Ea e deci o cultură oarbă. Plină de prezenţe, e adevărat. Dar a trăi nemijlocit printre prezenţe, a

te confunda cu ele, a fiinţa o dată cu ele — înseamnă a renunţa la omenie, sau a o depăşi.

A trăi ca om al unei culturi de tip istoric înseamnă, poate, a trăi ca arborii, ca păsările sau — cine ştie? — ca îngerii. E *altă* viaţă, în planul culturii vorbind, decît viaţa omului. E mai puţin, sau mult prea mult. Cultura de tip istoric e biologică sau, atunci, e angelică. Religia ne-a făgăduit perspectiva cea de a doua. Istorismul vrea să ne reîntoarcă la perspectivele biologiei?

Dar — ni se răspunde la această observaţie — nu e simplă biologie. E o biologie transfigurată cea care ni se propune.

Biologie transfigurată? Ni se pare că tot respect faţă de biologie se ascunde în dosul acestei transfigurări. Iar cultura s-a născut din nesocotirea biologiei, dintr-un exces faţă de ea. Cel puţin jumătate din cultura noastră, tot ce e geometrie şi geometric în ea, stă dincolo de biologie.

Cultura pare a se fi născut între două bătăi de puls ale vieţii; într-o pauză. De unde nu rezultă că, în mod necesar, cultura nu mai este viaţă. Cultura e încă viaţă — şi anume ceea ce are mai generos viaţa în ea, anume excesul. E nepotrivit să se spună: cultură şi viaţă. Cultura creşte din excesul vieţii asupra ei înseşi, deci prelungeşte viaţa.

Există anumite exemple, în istoria culturii, care ar trebui afişate peste tot, ca să se ştie adevărata origine a lucrurilor. Astfel, pilda lui Pascal ar tre-

bui să ne fie veşnic prezentă. Pe Pascal îl dureau dinţii, şi biograful spune că suferinţa lui era îngrozitoare. Ce putea să facă? Putea să strige, ca noi toţi, putea să dea curs suferinţei sale fizice. Dar el a preferat să facă altceva: geometrie. În orele acelea cînd durerea îl exaspera, el desena figuri regulate şi, în dezordinea suferinţei lui, gîndea lucruri regulate.

Cîtă umană demnitate nu era în gestul lui... E necesar cîteodată să uiţi viaţa. Sînt anumite împrejurări cînd trebuie să te depăşeşti pe tine prin cultură. Să te *înstrăinezi* prin cultură. Să pui distanţe înlăuntrul tău. Nu face aceasta, cultura?

Cîţi oameni, de pildă, nu s-au „pierdut" în ştiinţă? Şi-au lăsat deoparte tot ce au purtat pînă atunci cu ei, toată zestrea lor de bucurii sau povara lor de dezastre. Coeficientul nostru personal, sau sistemul obscur de lucruri mici care ne dau nebunia noastră locală, tonul acesta moral specific, coloritul nostru — ce frumos s-au şters toate dintr-o dată sub pata mare şi omogenă a ştiinţei.

Am reuşit astfel trecerea de la local la universal, saltul sufletesc de la locul unic la locul comun. „Marile locuri comune ale spiritului." Toată cultura, cu teoremele ei de geometrie, cu legile ei naturale, cu febra ei estetică şi înnobilarea religioasă, ce sînt lucrurile acestea decît locuri comune pentru toate structurile individuale, întîlnirile cu sine ale spiritului divizat în lume?

Ne întîlnim toţi într-o piaţă mare, parcă. Fiecare a avut ceva de uitat şi, cu cît a reuşit să uite mai bine ce a lăsat în urma lui, cu atît a reuşit să se apropie mai bine de ceilalţi. În acest sens, ar trebui să ni se pară întotdeauna ceva nebunesc în tendinţa de a ne istoriciza, de a ne divide. Să ne dividem, întru ce? E nebunesc să nu vrem a vedea că lucrurile şi noi înşine sîntem mai mult sau mai puţin aceiaşi. Să ne dividem, poate, numai în micile noastre singularităţi de fiecare zi. Dar nu a simţit nimeni cîtă trivialitate este aci? Cum, noi sîntem noi înşine pentru că avem anumite rezonanţe particulare, emotivitatea asta, boala asta care ne face oameni răi şi mici la suflet; numai pentru atît? Şi cînd este Pascal el însuşi: cînd îl dor dinţii sau cînd face geometrie?

Noi sîntem, poate, spirit. Sîntem capacitate universal emotivă; noi, divizaţi în lume, aşa cum stăm, sîntem totuşi ritmuri. Să lăsăm ritmurile să ne solidarizeze. Dacă avem ceva de aşteptat de la cultură, e să ne scape de ruşinea de a sta în afară de ritmuri.

Dar de ce să se creadă că a trăi ritmic înseamnă a nu trăi din plin? De ce viaţa să nu poată fi trăită efectiv şi cu întregurile ei, printre marile locuri comune ale spiritului? Ce idee surprinzătoare aceasta — că, dacă nu mai e trivială, viaţa nu mai este. Viaţa este, întreagă, pe toate planurile pe

care o punem în joc. Ea nu poate fi parţială, dar se poate lepăda de anumite conţinuturi de *hic et nunc*.

Şi totuşi există un fel de convingeri oficiale după care, dacă nu e trăită cu toate conţinuturile ei imediate, viaţa trebuie să fie neapărat parţială. Aşa ni se spune, de pildă, că oamenii întreprind anumite acţiuni culturale nu din tot plinul lor sufletesc, ci cu anumite dispoziţii, numai. Se spune: oamenii fac ştiinţă pentru adevăr, atîta tot. Restul vieţii lor, atunci cînd fac ştiinţă, e mort.

Dar nu e deloc aşa! Oamenii nu cred atît de mult în abstracţiuni cum se spune cîteodată. Ei fac ştiinţă ca să uite o dragoste, pentru că îi dor dinţii, pentru că îi încîntă cîte o metodă de lucru. Dacă adevărul e o metodă de lucru, atunci a face ştiinţă pentru adevăr are un sens, căci facem ştiinţă din toată inima: putem iubi o metodă şi putem crede în ea. Dacă adevărul e ordine, punere sistematică de probleme şi reuşită — atunci încă are un sens să ne gîndim la adevăr. Dar aşa, simplă abstracţiune? E necesar să promovăm abstracţiunile, bineînţeles. Dar cine crede că abstracţiunea e seacă de simţiri, că ştiinţa e anemie şi că, în laboratoarele ei, cultura se face „la rece", acela n-a învăţat nimic din rosturile culturii.

Pentru că, din imprudenţă, oamenii ştiinţei şi ai culturii şi-au făcut un titlu de nobleţe din această aparenţă de calm şi uscăciune — de aceea au reuşit să dezguste atîţia oameni, cu privire la cultură,

şi să-i facă să creadă că a promova cultura înseamnă a pierde din viaţă. Sau, cu alte cuvinte: pentru că oamenii care au practicat cultura de tip geometric au abuzat de formalismul lor, de aceea cultura de tip istoric s-a făcut întotdeauna necesară.

Dar a promova formele nu înseamnă a ucide viaţa. Nu trebuie crezuţi oamenii de ştiinţă cînd spun că sînt calmi şi netulburaţi. Nu trebuie crezut Pascal cînd spune că exerciţiul lucrurilor pure îi calmează durerile. E altă nelinişte liniştea sa aparentă, atîta tot. E o deplasare, e translaţia de la biologie şi dramele ei la formalism şi dramele formale. Strigătul devine cîntec şi dezechilibrul dans.

Cine a spus că pierde prin aceasta viaţa? Afirmaţia nu are nici un sens. Cum să pierzi viaţa? Ea poate fi uitată, asta-i altceva. O uit şi mă pierd în forme, în formele care nu mă devitalizează totuşi, ci mă vitalizează pe alt plan. Nu sînt mulţumit cu conţinutul vieţii. Nu-mi convine, pur şi simplu, ceea ce se întîmplă şi de aceea caut alt conţinut, chiar dacă el va fi un conţinut de forme. Căci ce pot să găsesc altceva în mine decît forme? Cine, renunţînd la lume, a putut să pună o altă lume în loc, o lume efectivă, de prezenţe, şi nu una de fantome?

În definitiv, toată polemica dintre cultura de tip geometric şi cea de tip istoric la acelaşi lucru se reduce. Săturat de prezenţe, de actualitate, de

conţinutul imediat al vieţii lui, omul şi-a încercat norocul în inactual şi a început elaborarea formelor. În locul trăirilor a pus creările. Dar nu înseamnă că s-a sinucis prin aceasta. E adevărat că geometrul, în general, e ceva mai palid la faţă decît omul din pădure. Dar de viaţa aceasta era vorba? De viaţa elementară a ţesuturilor?

Nu s-a gîndit nimeni să refuze viaţa dintr-o „pudoare metafizică". Ceea ce însă a părut întotdeauna evident a fost faptul că ataşarea exclusivă de viaţă n-a dus la nici un înţeles nou. Conţinutul imediat al vieţii nu interesează, pur şi simplu pentru că nu e *problematic*. Arborele din faţa mea, durerea din mine, spuza cerului înstelat, toate acestea sînt indiscutabile. Ceea ce aş vrea e să pot discuta ceva, să mă pot îmbogăţi cu un înţeles nou. Moartea e o prezenţă? Bine. Atunci să tăcem şi s-o aşteptăm. Dar, dacă e şi o problemă, atunci nu o putem pune decît în termeni de problemă: în termenii ştiinţelor naturale, de pildă, sau s-o cercetăm în filozofia culturii şi în folclor. Restul e indiscutabil.

Iată de ce, în locul acestor lucruri indiscutabile, cîţiva au încercat să pună în joc lucruri oscilatorii, fantome între care să poţi alege şi indiferenţe pentru care să poţi opta. Iar singură cultura de tip geometric a putut crea un material de discuţie indiferent. De aceea dialectica ei nu se sfîrşeşte niciodată. Ea nu merge cu necesitate către nimic, căci

în locul necesităţilor interioare ale duratei istorice, a pus libertăţile fără durată ale eternităţii geometrice.

De aceea, în locul conţinutului imediat al vieţii, pe care cultura de tip geometric îl respinge de la început ca neproblematic, ea şi-a creat singură materialul ei de discuţie, problematic, incert, dar dezinteresat. Şi l-a creat, cum? Ex nihilo? Nu. Ci dintr-un adînc de viaţă neştiută; din voinţa neîntreruptă a omului de a se depăşi.

De aceea ar trebui odată protestat împotriva unei categorii de oameni care, închinîndu-se biologiei imediate, se cred singurii deţinători de viaţă.

Hotărît, nu. Nu aceştia sînt singurii deţinători de viaţă. Viaţa pe care o deţin ei, de altfel, e joasă şi trivială. Acestei vieţi, într-adevăr, vroim să-i punem un capăt. Dar rămîne viaţa cealaltă, viaţa *omului*. Şi aceasta se petrece dincoace, printre scheme.

Iată un singur exemplu: omul moral al lui Kant.

Omul acesta nu trăieşte? Omul acesta n-are dramă, nu suferă, nu rîde, nu moare? Şi, cu toate astea, el pare multora atît de absurd.

Cum — ni se spune —, un om care nu trăieşte prin instincte, care nu dă curs liber pornirilor sale... Un om care trăieşte prin imperative. Ce absurd! Ce absurd să încorporezi maxime şi reguli, în loc să încorporezi nervi şi patimi. Ce absurd să te formalizezi. Să renunţi la toate mobilurile ime-

diate ale vieţii şi să crezi în „binele suveran". Să fii lege, să fii schemă....

Da, să fii schemă. De ce nu? Cultura noastră, omenia noastră aşa ne vrea: schematizaţi, formalizàţi, geometrizaţi.

E o insanitate, se va spune. Dar toată cultura noastră e insanitate, atunci. Se gîndeşte cineva la barbarie sau reîntoarcere la natură? Bine. Dar atunci *fiţi*, nu spuneţi; muriţi, nu declamaţi. De ce ne furaţi felul nostru de a pune problemele, metodele noastre de expunere, *ars probandi* a noastră — pentru a dovedi lucruri care nu mai trebuiau dovedite?

Dar, orice s-ar spune despre omul moral al lui Kant, chiar dacă nici un om în istorie n-a fost aşa programatic cum îl voia el — acesta e totuşi omul reprezentativ al culturii noastre, şi viaţa lui e adevăratul nostru destin.

Cu un adaos, însă. Omul trebuie formalizat nu numai pe plan moral. Ci revoluţia lui Kant trebuie generalizată. Kant, reprezentantul legitim al culturii de tip geometric, Immanuel Kant, idealistul şi formalistul, trebuie dus mai departe, mai departe pe planul vieţii, pînă la exces.

Iată care ar putea fi, pînă la un punct, justificarea paginilor de viaţă interioară care urmează. Ele caută noul exces, noua absurditate, omenească noastră absurditate cu putinţă. Ele descriu o

viaţă interioară adevărată, o viaţă care rimează cu premisele culturii noastre. Dar ele sînt doar sugestia trăirilor geometrice, retorica exterioară a noilor geometrii. Căci, altfel, cum s-ar putea descrie dintr-o dată universul întreg de acte pure pe care îl visează cultura noastră, cum s-ar putea descrie, în cîteva pagini numai, miracolul omului care se întîlneşte cu soarta sa?

Paginile acestea sugerează, numai. O singură pretenţiune au: să facă uneori pe ceilalţi să surîdă. Dacă nu vor face pe nimeni să surîdă, atunci au fost scrise degeaba. Căci avem convingerea aceasta că adevăratul sens al culturii noastre — despre care ar vroi să fie vorba aci — şi adevărata soartă a omului trebuie să fie ridicole. Omul moral al lui Kant e ridicol. Omul general formalizat trebuie să fie şi el ridicol. E cea mai înaltă înţelegere a vieţii istorice, poate, să simţi tot ridicolul ei, tot ridicolul culturii, să te simţi tu însuţi ridicol, tu, care încerci să te faci, care trebuie să încerci singur facerea ta — cînd tot restul *este*.

Alături de noi, în lume, sînt lucruri multe, însufleţite şi neînsufleţite. Ele nu văd şi nu înţeleg. Dar dacă într-o zi ar înţelege, cu siguranţă ar rîde puţin de noi. Iar dincolo de lume stă un zeu vesel, care înţelege cu adevărat lucrurile şi rîde cu adevărat.

II

Despre bucuriile simple

Să fii o dată sau să fii de mai multe ori? Ceea ce este astăzi să nu mai fie niciodată, sau să fie încă o dată, încă de două ori? Ziua de azi şi cu ziua de mîine să fie ceva şi altceva, sau să fie unu şi unu, unu plus unu?

Vreau să întreb: să fii în istorie sau să fii în adevăr?

Ceea ce e tragic, în întrebările acestea, e că pun probleme vii, probleme de comportare zilnică. Un om plin de conştiinţa istoricităţii e un om care se risipeşte, care trăieşte de azi pe mîine, aşa cum au trăit toţi oamenii de azi pe mîine. Ce-i pasă că viaţa sa nu dovedeşte nimic? Nici o viaţă n-a dovedit nimic. Să trăim frenetic viaţa noastră, căci n-avem de dat socoteală nimănui.

Şi mă gîndesc la ceilalţi oameni, la cei cîţiva care s-au trudit să facă din viaţa lor o dovadă şi un adevăr; care şi-au trăit-o liniştit, fără exasperări, o dată azi, încă o dată mîine, de atîtea ori în acelaşi loc, de cîte ori le-a fost cu senină putinţă...

Adevăr? Nimeni nu se gîndeşte propriu-zis la adevăr. Un anumit adevăr există şi în istorie. Dar este vorba de ceea ce are, mai ales, adevărul şi nu are, mai ales, istoria: de ideea de ordine. E vorba să adunăm viaţa aceasta din toate părţile — *disiecta membra* — şi s-o supunem unor ritmuri mari, unor jocuri stricte. E vorba să facem ceva cu viaţa, şi să n-o lăsăm pe ea să se facă singură.

Ştiu că viaţa e bogată. E chiar mai mult decît îmi trebuie. Aş putea trăi atît de bine cu mai puţin... Gîndurile acestea pornesc dintr-o necesitate de „mai puţin". Mi-a venit în minte să întreb şi pe ceilalţi: lor cîtă viaţă le trebuie? Dar întrebările nu folosesc la nimic.

E surprinzător şi totuşi explicabil faptul că oamenii nu ştiu cum să se poarte în faţa bogăţiei. Aţi observat că bolnavii, oamenii săraci, oamenii cu viaţă puţină şi posibilităţi puţine de viaţă în ei ştiu ce vor? Ei au un sens al lor, un idealism al lor şi ştiu în ce Dumnezeu să creadă. Pe cînd oamenii bogaţi în viaţă, oamenii sănătoşi, oamenii puternici întîrzie în bunurile lor şi nu mai dau nimic. Creaţia, sensul, ideea sînt ale omului sărac.

Să nu te pierzi în faţa bogăţiilor vieţii. Să nu te laşi făcut. Să nu crezi că istoria este singura realitate şi să te laşi născut, trăit, asasinat, în consecinţă. Ar trebui să încercăm, odată, o rezistenţă împotriva istoriei, împotriva curgerii, împotriva vieţii joase. Poate că nu e atît vorba de ales între

istorie şi adevăr, dar trebuie ales, în orice caz, între istorie şi ordine, între istorie şi geometrie.

Viaţa e bogată, bine. Tocmai de aceea voi căuta s-o simplific. De ce să apropii ideile de viaţă, să le multiplic la infinit, să le calitativizez, să fac din ele lucruri colorate local — şi să nu fac ceastălaltă revoluţie: să apropii viaţa de idee, s-o modific pe ea în sensul ideii?

Simplifică viaţa. Ia din ea bucăţi mari, concentrări, toturi — şi operează cu ele. Ce ai nevoie de rest? Nimeni nu spune că nu există un rest în afară de idee. Dar, cu sau fără el, înţelesul lumii este acelaşi. Rezistă. Cînd vine viaţa peste tine, fii gata pregătit cu schemele. N-o lăsa niciodată să te acopere. Ai întotdeauna cu ce să ieşi la suprafaţă: ideile.

Ideile... Cum se cuminţesc acum lucrurile. Cum se simplifică deodată toate. Pierdusem din vedere simplitatea lucrurilor din cauza imaginaţiei. Imaginaţia — trista facultate de a renunţa la un univers care e simplu.

Ar trebui scris încă o dată un imn pentru idei. Pentru ideile de peste tot, pentru idei, în care viaţa se poate reface complet, mai bine chiar decît în rosturile imediate. Pentru ideile triste şi vesele, anemice şi atletice, gratuite şi eficiente, spontane sau necesare; pentru idei — şi pentru toate geometriile care se pot face cu ele.

Să arunci ideile în viaţă ca nişte poli magnetici, care să grupeze în jurul lor tot ce a fost disident pînă acum. Să distribui ideile ca centre de omotetie, grupînd într-o aceeaşi ordine realităţile de acelaşi fel. Să fie fascicule luminoase peste tot. Să fie fîşii de realitate, nu una singură, imensă, monstruoasă, prodigios de incalculabilă. Să calculezi...

E adevărat că, la prima vedere, sărăcesc realitatea procedînd în felul acesta. E adevărat că rămîne un rest, că prima mea acţiune e de a pierde ceva, de a căuta „mai puţin". Dar, în locul lumii reale pe care o pierd, îmi apar toate lumile posibile. În locul bucuriei de a vieţui viaţa aceasta, am bucuria de a vieţui toate vieţile care *nu au fost*. Pentru a fi părăsit o singură realitate, primesc toate realităţile cu putinţă. Cine vrea să trăiască o singură dată, n-are decît s-o facă. Există totuşi un mijloc de a trăi de mai multe ori.

Şi, pe urmă, cît durează lucrurile acestea „vii"? Cîteva clipe sau o zi. Mîine va fi altceva. Fructul pe care l-aţi mîncat azi nu-l veţi mai mînca niciodată. Veţi mînca un altul. Din acelaşi pom? Nu, dintr-altul, căci şi pomul trăieşte. Aci vă stă greşeala: aţi vroit unicitate, dar aţi uitat să cereţi şi eternitate. La voi lucrurile se consumă, ard, mor. Dar, în schimb, ce idee a murit de la facerea lumii încoace?

Nici una. Ideile, aceste „eternităţi care umblă printre oameni". Cine vorbea aşa? Lumea nu poate măsura eternitatea, căci singura ei măsură este viaţa, care e prea scurtă. La ea nu e de găsit nimic rezistent, nimic fix. Iată, universul ideilor e fix şi incoruptibil. În planul lui nimic nu se alterează.

Istoria e numai alteraţie. Toate marile acte, marile bucurii, marile întîmplări, toate se alterează local. Totul este aci şi nu este dincolo. Dincoace şi dincolo de Pirinei. Cum se mai pot înţelege oamenii între ei? Îmi închipui că numai prin aproximaţii, niciodată prin acoperirea unui moment dintr-o viaţă sufletească cu un moment dintr-alta, niciodată printr-o veritabilă coincidenţă. Acea disciplină sclavă istoriei, filozofia culturii, a arătat îndeajuns că nimic în epoci sau indivizi nu coincide, ci toate apropierile care se pot face între ei se datoresc unor corespondenţe vagi de vîrstă. Ducînd mai departe sistemul acesta de a da vîrstă lucrurilor, am putea spune că există şi o vîrstă a zilei. Iată, de pildă, am acum vîrsta foamei de azi; dacă o are şi vecinul meu, ne înţelegem. Dacă nu, el nu va afla nimic din ce se petrece în mine.

Cum ne putem înţelege, atunci? Eu nu pot vedea cum place altcuiva un lucru, îmi amintesc doar cum mi-a plăcut mie. Înţeleg aşadar ceva local, al său, prin altceva local, al meu. Am coincis, atunci, noi doi? Dar cum? Tot ce ştiu e că altul a

avut o bucurie care făcea aluzie la o bucurie de a mea. Altceva? Şi asta poate fi coincidenţă, intersecţie de vieţi sufleteşti, comunicaţie?

Pentru că oamenii nu mai pot comunica, pentru că îşi închipuie că sînt prea mult în istorie, pentru că acordă prea multe drepturi vieţii iraţionale, individualului, lui „o dată", nebuniei *lor* — de aceea propun această senină, această deliberată închinare către o *Mathesis universalis* a sufletescului. Că ştiinţele de azi nu şi-au găsit încă „ştiinţa lor universală", unitatea lor, solidaritatea lor cu celelalte şi cu ele însele — asta nu înseamnă prea mult. Viaţa, care de atîtea ori a întrecut ştiinţa, îşi poate găsi o *Mathesis* a ei. Să renunţe, doar, la formele ei joase şi să înceapă exerciţiul actelor pure. Să încorporeze ideile. Să facă din ele limbajul universal, posibilitatea oamenilor de a se înţelege unii cu alţii, de a coincide unii cu alţii, între ei şi, toţi împreună, cu eternitatea. În locul bucuriilor regionale să instaurăm bucuriile generale, mai simple şi mai vaste. În locul spiritului istoric, în care primează destinul, durata specifică şi moartea, să aducem spiritul matematic, în care primează creaţia liberă, generalitatea şi veşnicia. În locul născutului să punem *făcutul*.

„Căci tu eşti mîntuirea noastră, idee făcută iar nu născută, care te-ai pogorît dintre ceruri, printre oameni, şi te-ai făcut viaţă."

Acum aştept să cadă peste lucruri noaptea. A fost o zi atît de luminoasă şi vedeam tot îngrozitor de bine, aşa că n-am mai înţeles nimic.

Prea multe sînt culorile. Incalculabile, formele. Monstruos, respingător, păianjenul cu atîtea picioare — Pămîntul.

Aştept noaptea. Ea vine încet, cu „liniştea ei ştiinţifică", peste lucruri. Şterge culorile, reduce formele, păstrează doar raporturile mari, adevărurile de contur ale realităţii.

Noapte atoatesimplificatoare!... Acum pot să înţeleg. Acum *văd*, pentru că e întuneric. Urmăresc contururi, sfîrşesc conturul formelor abia schiţate, operez în spaţiul omogen şi aproape negru, rotunjesc solidele prea ascuţite; ştiu, încep să ştiu, vag, şters, estompat, atîta cît îmi trebuie. Simţurile se liberează de obsesii, nici o culoare nu mai e insistentă, nici un ţipăt prea asurzitor. Spiritul e liber şi dialectica lui poate începe.

Sus, pe cerul lui Platon, pe cerul acela despre care el spunea că a fost cel mai mare profesor de calcul al omenirii — stelele au început să se noteze una cîte una, ca nişte puncte luate la întîmplare în geometria întunericului...

III

Despre istorie

Se pare că originea geometriei e legată de unul din evenimentele pe care istoria le-a proslăvit cel mai mult: revărsările Nilului. Egiptul, un dar al Nilului... Dar dacă şi geometria ar fi un dar al apelor sale, de cîte ori mai mult atunci n-ar trebui să fie glorificat Nilul. Şi cum ar trebui uitat darul celălalt, primul, darul de apă săracă: Egiptul! Căci ce a mai rămas pentru noi din cultura aceea, din stilul ei, din înţelesurile ei de viaţă? Ce mai este în noi Egipt? Dar, în schimb, ce nu mai este în noi geometrie?

Geometria, un dar al Nilului... Căci Nilul — ni se spune — se revărsa peste cîmpurile vechilor egipţieni, acoperea hotarele, făcea una tot locul, iar oamenii nu mai ştiau bine, atunci cînd se retrăgeau apele, cît loc le mai aparţine lor şi cît vecinului. Şi atunci au început să măsoare şi să deseneze. Aşa s-a născut, poate, adevărul linear, actul pur, ideea.

Dacă geometria s-a născut într-alt fel şi nu atît de accidental, cu atît mai bine. Dar, adevăr sau simplă legendă, versiunea aceasta asupra originii geometriei e capabilă să ofere o semnificaţie neaşteptată pentru destinul omului.

Trebuia să vină Nilul, să şteargă toate urmele, toate hotarele oamenilor; trebuia să alunge toată istoria materiei dimprejur, ca să poată apărea ideea.

E atît de greu să gîndeşti viaţa, să o ridici pînă la planul adevărului? Nu. Trebuie doar să cureţi terenul vieţii tale. Să laşi apele să se reverse peste tine, peste toate momentele neorganizate ale vieţii tale, peste toată istoria ta. Geometria — adică sistemul, adică viaţa ordonată, lucidă — vine pe urmă, ca refluxul. Geometria e răspunsul meu către ape.

Trebuie, atunci, să învăţăm uitarea. Omul care nu ştie să uite nu poate fi lucid niciodată. Drama omului contemporan ni se pare că nu e alta decît aceasta: nu ştie să uite. Nu abandonează nimic. Nu aruncă în urmă nimic. Vrea să poarte tot în braţele lui, toate păcatele lui şi ale lumii. Aşa l-a învăţat istoria, spiritul istoric, maladia istorică. Aceasta a fost morala ei: fiecare să caute omul într-altă parte, cînd îl avea în el.

De aceea trebuie să sfîrşim, într-un fel, cu istoria. Nimeni nu se defineşte mai bine decît prin atitudinea pe care o ia faţă de ea. De aci încep toate:

din voinţa de a te îngropa în lume sau voinţa de a-i întoarce spatele.

Cînd încep să consider mai atent istoria, mi se pare, nu ştiu cum, că o am înăuntru, în mine, şi că ea circulă *de la stînga la dreapta*. Desigur pentru că o citesc, pentru că o găsesc în cărţi, şi foile citite rămîn toate la stînga. Cînd sfîrşeşti o carte, toată cartea, cu întreg conţinutul ei, a rămas la stînga. E supărător, poate, dar aşa este. Am nevoie de un sens unic, pentru că aşa cere istoria. Sensul unic trebuie să fie psihologiceşte ceva pentru mine: este, atunci, sensul de la stînga la dreapta.

Aşadar, cînd ne întoarcem ochii înăuntru şi privim secolul al XVIII-lea, nu facem, cel puţin în primul moment, decît să-l vedem mai la stînga secolului al XIX-lea. Că acesta din urmă rezultă, iese, se desface din cel dintîi? Dar cum? Aşa cum se desface un adevăr din altul? Dar acestea nu au loc în spaţiu şi nici nu au „sens". În timp ce istoria se petrece într-un anumit spaţiu închis şi are un sens unic. Exact sensul de la stînga la dreapta. Crede cineva mai mult? Ce e mai mult, asta vine pe urmă. Şi vine după legile adevărului, acelaşi peste tot, în istorie ca şi în geometrie.

Platon vine mai la stînga lui Aristotel, niciodată mai la dreapta. Cauzele unui război vin mai la stînga lui, niciodată altfel. Aci stă toată ireversibilitatea istoriei. Faptul unic, acel „o singură dată"

s-ar putea să nu fie decît atîta tot. Sensul de la stînga la dreapta, aceasta e extraordinara lecţie pe care ne-o dă istoria. Restul? Restul îl găseşti în orice alt cîmp de cercetări.

A, istoria! Cum să n-o urăsc, cum să n-o refuz cu toată simţirea regulată care mai e în mine! Istoria aceasta neregulată. Istoria asimetrică; fapta aceasta care atîrnă mai mult la stînga decît la dreapta; care o ia într-o parte, dezechilibrată. Această non-geometrie...

De ce atrage atît de mult pe oameni perspectiva istorică? Ce are faptul istoric încît să fie atît de convingător?

Am arătat că unicitatea lui e iluzorie. Că e viu, suplu, fluent? Să încercăm atunci să arătăm că nu e nici viu, nici suplu şi nici fluent.

Există în ştiinţă un anumit principiu, numit principiul solidificării. Dacă avem o funcţie care depinde de mai multe variabile, putem particulariza unele dintre variabile, dîndu-le valori anumite, solidificîndu-le adică, şi cercetînd apoi variaţia funcţiei. În urmă se *liberează*, rînd pe rînd, fiecare din elementele solidificate şi se obţine astfel variaţia funcţiei prin raport cu toate variabilele sale.

Confruntaţi acum faptul istoric, despre care se spune că e viu, suplu, fluent, cu principiul acesta al solidificării. Este viu faptul istoric? Este el abundent şi bogat în valori? Dimpotrivă, el reprezintă una singură dintre toate valorile posibile; e

moartea egală şi omogenă a tuturor vieţilor posibile.

Este el măcar suplu? Dimpotrivă, cel mai puţin dintre toate. Cum poate fi suplu şi cît poate fi de suplu, din moment ce se mişcă într-un spaţiu închis, din moment ce destinul lui e de a fi într-un anumit timp şi loc?

Fluent? Într-un anumit sens, faptul acesta e fluent, e curgător; dar curge ca un metal topit, ca o lavă care se va împietri cîndva, pentru că a fost creată sub zodia solidificării. Curgerea istoriei e curgerea grea, curgerea joasă.

M-am întrebat întotdeauna de ce să admit, pentru explicarea istoriei, o fatalitate oarbă şi nu un Dumnezeu geometru. Căci stăruieşte, parcă, în toată istoria, un fel de calcul, o vastă aplicaţie a principiului solidificării. Istoria apare ca solidificarea pe care un spirit operator şi-a impus-o, pentru că nu vedea, dintr-o dată, variaţia unei funcţii depinzînd de mai multe variabile. Istoria e, atunci, o valoare particulară, luată la întîmplare, un „de exemplu" al lui Dumnezeu. V-aţi gîndit vreodată că noi toţi, cu istoria noastră întreagă în spate, s-ar putea să nu fim altceva decît un „de exemplu"?

Atunci, de ce atîtea titluri de expresivitate acordate istoriei? Istoria e un lucru întîmplat, deci un singur sens, un moment fixat. Nu găsim în istorie decît solide. Pentru a fi vie, suplă, fluentă, istoria ar trebui liberată, în înţelesul principiului

solidificării, de toate valorile care i s-au dat. Ar trebui, cu alte cuvinte, să procedăm tocmai pe dos de cum se procedează de obicei: să renunţăm la universul nostru solidificat şi să înţelegem lumile care sînt prin lumile care nu sînt; să gîndim lumile actuale prin lumile posibile. Istoria va fi atunci *întîmplare* a unui fapt viu şi nu faptul viu însuşi.

Iată o serie de argumente pentru care procesul istoriei nu ar trebui considerat închis. Ne-am grăbit cu toţii să abdicăm în faţa ei. Ştiinţa s-a umilit, declarînd că participă la relativismul istoric; filozofia culturii a declarat istoria singura competentă să dea socoteală de sistemele noastre de viaţă; iar omul contemporan pare a fi cîştigat în istorie o nouă dimensiune a existenţei sale, chiar.

S-a ajuns atît de departe, încît omul nu numai că se simte solidar cu istoria, dar are conştiinţa clară că el face istorie, că gestul lui are perspectivă, că ceea ce face astăzi durează şi modifică realitatea. Numai că există o întrebare, un fel de întrebare de a lui Pilat — cel care nu ştia ce este adevărul —, o întrebare în faţa căreia istorismul n-ar trebui să reziste.

Într-adevăr, fie în înţelesul că o conştiinţă omenească se simte trăind într-o cultură oarecare, deci într-o perioadă de istorie oarecare, fie în înţelesul că o altă conştiinţă, mai orgolioasă, una de om politic, să-i spunem, socoteşte că graţie sie

se scrie o pagină de istorie — întrebarea: care este anume adevărul istoric? poate fi decisivă.

Care este adevărul istoric? În plină actualitate, se petrec o serie de fapte care se vor prelungi, constituind ca atare istoria; pe de altă parte însă se petrec şi o serie de fapte episodice, fapte care nu vor rezista scurgerii timpului şi care nu vor avea nici un fel de filiaţie. Dar nu putem vedea ce deosebeşte *astăzi* un fapt care se va prelungi de un fapt care va da într-o linie moartă; un fapt care va fi istoric, de altul care nu va fi. Căci faptul care are calitatea de a fi istoric nu e nicidecum de un rang deosebit, ierarhiceşte distinct de celelalte fapte. Viaţa este egală peste tot. Dintre două fapte vii, nu e deloc adevărat că cel mai sonor sau cel cu aparenţă mai bogată are mai multe şanse de reuşită istorică. Toate apele curg la început. Undeva, mai jos, unele din ele se vor opri într-o cotitură a malului şi ele vor fi apele moarte. Altele vor curge neîncetat, şi ele vor fi apele vii. Apele vii şi apele moarte ale istoriei, cine le poate deosebi astăzi, cînd încă toate lucrurile curg? Care sînt faptele care se vor prelungi, care sînt faptele intrate pe filonul adevărat al curgerii? Şi care este, atunci, adevărul istoric de astăzi, din moment ce toate lucrurile sînt adevărate *acum* şi numai cîteva vor fi adevărate mîine?

Nu ştim ce este „adevărat" acum. Dar credeţi că ştim mai mult ce a fost adevărat altădată? Sau,

şi mai bine, credeţi că ştim cele ce s-au întîmplat altădată? Căci adevăr şi întîmplare nu înseamnă acelaşi lucru.

Sînt convins că dacă nu putem face lucid istoria, o putem măcar desface, bucată cu bucată, ca pe un ceas stricat, ale cărui piese să le punem pe urmă într-o mai bună ordine. (Dar mi se pare că aşa se şi face, de cele mai multe ori.)

De ce n-ar conveni oamenii, istorici sau simpli ştiutori ai unui fapt, să facă o conspiraţie a tăcerii împotrivă-i? Nu spunem să mintă, dar spunem să tacă. Să ascundă faptul acela, să-l elimine, ca şi cum n-ar fi fost. Presupuneţi că ar fi un război, de pildă, ceva crucial în existenţa unor popoare. Peste cincizeci de ani nu s-ar mai şti nimic. Şi atunci, vă întreb, credeţi că s-ar simţi aci un *gol*? Credeţi că istoricii din vremurile acelea n-ar arunca punţi sau n-ar umple, cu ce material ar găsi ei, prăpastia? Ar face întocmai cum procedase Cellini cu statuia lui Perseu, goală pe dinăuntru, în care vîrîse tot felul de materiale, numai ca să ţină. Credeţi că viziunea istoricilor s-ar ţine mai puţin? A, de cîte ori ar putea fi mai frumoasă decît asta, de cîte ori mai justă istoria lor făcută aşa!

Istoria aceasta, o repet, este unul singur dintre toate sistemele posibile, una singură dintre toate lumile posibile. Şi atunci de ce să refuzăm discuţia lumilor posibile şi să o discutăm mai ales pe aceasta, care nu e mai bună, care nu se ţine mai bine decît altele şi care nu e decît mai întîmplată?

Oameni buni, matematica n-ar fi fost cu putinţă dacă ne-am fi mulţumit să numărăm miile de pietre, sutele de mii care sînt pe pămînt, şi nu ne-am fi gîndit să numărăm infinit de multele care nu sînt.

De aceea istoria ni se pare nu numai neştiinţifică, dar şi irelevantă pentru om. Căci istoria aceasta nu este istoria omului, nu este istoria oamenilor, nu este nici „gîndul lui Dumnezeu pe pămîntul oamenilor". Nu reprezintă pe nimeni şi nimic. E o fabulă care ar fi putut să nu fie inventată.

Iar istoria care *nu* este — ea e, mai ales, istoria omului.

Lepădaţi-vă de istorie. N-aţi învăţat nimic de la ea, nu ştiţi prin ea decît cîteva legende în plus, mai proaste decît ale poeţilor. Uitaţi. Adormiţi. Practicaţi somnul acela particular de care vorbea Leibniz, somn prin raport la cîte un lucru, uitare specială a lui. Dar practicaţi mai ales somnul general, somnul care omite tot. Toată lumea trebuie părăsită, toate actele oprite, căci fiecare act e o eroare şi drumul care te duce la adevăr este: imposibilitatea de a face ceva, imposibilitatea de a crede, voi şi opera.

Să oprim orice mişcare, să omitem tot, să ne dormim somnul general — şi pe urmă să visăm. Poate, ca egipţienii din legendă, să visăm despre formele pure.

IV

Despre imposibilitatea de a face orice

Aşadar să întorc lumii spatele. De ce să nu încerc? Am văzut atîţia oameni care au intrat în lume şi s-au pierdut acolo.

Imposibilitatea de a face orice.

Nu v-a fost niciodată frică? N-aţi avut niciodată o frică, aşa, fără conţinut, o frică formală, frică de tot, groază de a încerca cel mai mic lucru? Nu întinde mîna. Nu fă pasul acesta. Nu te du, să nu te duci acolo! Va fi rău. Ce? Nu ştiu. Va fi rău, atîta îţi spun.

Nu e vorba de cea mai mică superstiţie, în definitiv. Nu o fac din obscurantism ci, dimpotrivă, dintr-un exces de luciditate. Am stat şi m-am gîndit bine: ce se poate face? Şi am văzut că nu se poate face nimic. Am cîntărit prea mult în balanţa mea şi acum — nu ştiu ce are — nu mai atîrnă nici într-o parte, nici într-alta.

Am rămas suspendat deasupra acestei gropi mari: viaţa. Dar de ce sună atît de retoric lucrurile

pe care le rostesc acum? Căci nu mă gîndesc la nimic retoric. Nu e vorba de Viaţa aceea cu majusculă, ci de lucrurile care au loc zilnic, de aceea ce se întîmplă, de materialul neinterpretat al vieţii comune. Să fie adevărat că viaţa de toate zilele este atît de uşor posibilă?

Sînt unele experienţe curioase, care ar trebui să ne dea de gîndit. Sau, mai degrabă, gîndind ne dăm seama ce curioase sînt unele din experienţele noastre. Iată, de pildă, întîlneşti un om pe care l-ai mai întîlnit o dată. Rîndul trecut a părut că se simţise bine în tovărăşia ta. Dar ce-l făcuse să se simtă aşa? Îţi aminteşti perfect de bine tot ce i-ai spus şi tot ce ai făcut atunci. Care dintre lucrurile acelea, lipsite azi de orice relief, a fost decisiv? Care anume i-a plăcut? Cel puţin, de cînd încolo începuse să se simtă bine?

Trebuie că se petrece, cu viaţa sufletească, ceva asemănător cu apele care se colorează dintr-o dată. E ceva care cade în apă, stă puţin acolo şi pe urmă, aşa, fără nici un traseu anumit, se desface într-o risipire de culoare. E o difuziune, e o culoare care creşte în apă; e o culoare care creşte în suflet.

Dar ce anume a crescut deodată în sufletul tovarăşului tău, ce i-a transfigurat toate mişcările sufleteşti? Poate, cînd te-ai ridicat atunci şi l-ai privit drept în faţă; sau cînd ai făcut gestul acela aspru; sau, cine ştie, faţa ta, ceva de al tău i-a

amintit deodată de altcineva. Să-i fi plăcut ce i-ai spus despre „instabilitatea omogenului sufletesc"? Sau poate...

Dac-ai şti? Dac-am şti cu toţii ce a hotărît în anumite situaţii! Ce siguri am fi pe viaţa noastră, atunci; cum am şti să reluăm, să refacem temele pe care le ştim temele noastre tari.

Nu spun că viaţa ar fi mai uşoară atunci. Dimpotrivă, am fi responsabili faţă de noi înşine dacă ni s-ar întîmpla ceva rău; am şti că din vina noastră *nu* se întîmplă ceva. Dar spun: ce precisă ar fi viaţa atunci! Cum am putea să operăm cu ea, să ştim ce să facem cu ea... În timp ce acum trăim viaţa asta pe ghicite. Cine trăieşte în locul meu, pentru mine? Cine e la spatele meu?

Dar e ridicol. E viaţa *mea* totuşi. Aş vrea să pun ceva în ea, n-o pot lăsa aşa, nerezolvată. Aş vrea ca deciziile să-mi aparţină, înfrîngerile şi victoriile să-mi aparţină.

De obicei oamenii nu răspund de nimic. Tot ce se întîmplă în lume e fără participaţia lor. Dacă lumea curge, dacă lumea cîntă, dacă lumea moare, ei curg, ei cîntă, ei mor cu toate la un loc. Dar aşa nu se poate. Cine nu pune idei în lucruri, cine nu le gîndeşte, acela nu răspunde de ele. Eu vreau să pun idei în lucruri şi de aceea răspund: de ordinea, de cuminţenia, de eficienţa lor.

Vreau răspundere, ceea ce înseamnă că vreau libertate. Căci libertatea se reduce la calcul, liber-

tatea e de ordin logic, iată un lucru care n-a fost acceptat pînă acum. Liber e actul deliberat.

Mă gîndesc ce sănătos ar fi dacă am delibera tot timpul, fără cruţare. Oamenii cred prea mult în inspiraţie, într-un anumit noroc al momentului, şi, de cele mai multe ori, nu-l au. Ar trebui să gîndim mai mult situaţiile în care ne aflăm, să gîndim eventual atît de mult încît să nu mai ştim de unde începem, pe ce să punem accentul, unde să lovim. Ar trebui să deliberăm atît de mult încît să nu mai facem nimic.

Într-o aşa serioasă măsură mi se pare de negîndită viaţa, încît dacă m-aş gîndi efectiv ce să răspund la o întrebare uzuală ca: ce mai faci? aş constata că întrebarea aceasta e printre cele mai grele cu putinţă. Căci „fac" o mie de lucruri: aş putea să spun că gîndesc, că sînt bine, că gîndesc ceva, că gîndesc altceva, că am fost pe stradă, că nu fac nimic.

Ce să spun? Care e lucrul pe care trebuie să-l spun celui care mă întreabă? Şi nu numai atît. Care e lucrul pe care trebuie să i-l spun lui, *acum?* Şi mai mult: ce trebuie să-i spun lui, acum, despre *mine?* Aşadar ar trebui să respect mai multe serii de adevăruri: *a)* adevărul lucrului, să aleg, adică, un lucru dintre cele o mie pe care le-am făcut realmente; *b)* să aleg adevărat pentru cel care mă întreabă, adică să aleg unul dintre lucrurile acelea care privesc raporturile mele cu el; *c)* să aleg un

lucru adevărat pentru clipa de faţă, pentru ceea ce se întîmplă acum între el şi mine; *d)* să fie totuşi un lucru al meu.

Şi credeţi că astea sînt singurele adevăruri de respectat? Atunci ce să-i răspund? Mă cuprinde o panică, panica mea formală...

Ce pot să fac? Am o poftă grozavă cîteodată să fiu imediat productiv, direct, eficient: să fac un scaun, un vas de pămînt, să ascut un lemn. Dar, altă dată, nu am poftă decît să calculez, adică să nu fac nimic. Între aceste două posibilităţi de viaţă, singurele sincere, mi se pare că ar trebui, noi toţi aceştia, să alegem.

Trebuiesc dezaprobaţi totuşi oamenii care nu fac nimic dinainte, fără calcul. Calculul e singura noastră virtute. Simt precis că toţi oamenii mari au fost calculatori mari şi n-au făcut, ca atare, nimic. Nu-mi cereţi exemple, căci ar trebui să le găsesc în istorie, şi istoria spune tocmai ceea ce au făcut oamenii, nu ceea ce *nu* au făcut ei.

Voi da totuşi de exemplu pe Dumnezeu, inteligenţa supremă, calculatorul cel mare, care nu a mai făcut nimic de o bună bucată de vreme.

Să vorbim atunci despre diversele imposibilităţi.

Să luăm, de pildă, imposibilitatea de a face bine. Căci ce pot face pentru vecinul meu? Îi pot da o bucată de pîine. Asta e tot? Aş vrea să-i spun că viaţa e frumoasă, că nu trebuie să se sinucidă, că şi

alţii au suferit, tot aşa ca el, dar la urmă, aci sau în împărăţia cerurilor, au fost mulţumiţi. Încep să-i povestesc despre un tînăr care iubea o fată nespus de frumoasă şi care era iubit de ea. Şi tinerii nu puteau fi fericiţi, căci viaţa le punea tot felul de piedici. Dar omul care ştie să înfrunte greutăţile trece prin toate şi tinerii au învins toate şi la urmă au fost fericiţi.

Vecinul meu ascultă, aşa cum a ascultat fiecare din noi aceeaşi ridicolă poveste, din atîtea guri, din atîtea suflete. Mă uit la el. E ceva curios, ceva neaşteptat. De ce n-are el capacitatea de a înţelege, de a realiza bucuriile din povestea mea, şi înţelege atît de bine suferinţele de acolo? De ce toate bucuriile altor oameni nu sînt şi ale noastre şi de ce, în schimb, suferinţele lor sînt atît de mult ale noastre?

Dacă eroul unei cărţi fumează o ţigară bună, eu nu simt nimic. Dar dacă rabdă de foame, mă doare, mă doare îngrozitor, oricît aş fi eu de sătul. Fiindcă îmi dau seama că aci stă o suferinţă omenească. O înţeleg perfect, îi ştiu perspectivele, ştiu cîtă mizerie închide în ea. Ba îmi vine să spun chiar că eu, sătulul, sufăr mai mult decît flămîndul de aievea. Cel de acolo suferă de o singură foame, cea a lui, pe cînd eu sufăr împreună cu toţi cei care au fost înfometaţi vreodată, sufăr cu tot ce e suferinţă pe pămînt.

De ce durerea altora se echivalează, dacă nu chiar se amplifică în noi, în timp ce bucuria lor e nerealizabilă pentru noi? Ce-mi pasă de fericirea altora? Mă şi doare, îmi dă un gust amar în gură. Dar cum să nu-mi pese de suferinţa altora? E în mine. Stă aci, gata să ţîşnească. Mă pîndeşte, pe mine ca şi pe ceilalţi.

Vroiam să fac bine. Dar dacă aş fi ştiut cît rău îi fac vecinului meu, nu i-aş mai fi spus nimic. Fără să ştiu, l-am învăţat acum mai multe despre viaţă. I-am deschis ochii asupra unor noi primejdii. Dar i-am dat vreo bucurie nouă, vreun conţinut nou de fericire? Nimic. Bucuriile nu se învaţă; le ştim cu toţii de la început. Ceea ce nu ştim de la început e că sînt atîtea dureri, atîtea dezastre în lumea aceasta pe care noi o credeam mai bună.

Binele nu se poate face. Cine vrea, să povestească înainte întîmplările sale de dragoste, întîmplările cu finaluri fericite. Dar orice fericire vine prea tîrziu în cărţi; altfel cartea n-ar putea fi scrisă, căci nu se poate începe cu fericire, nu se poate călători în viaţă cu fericire, nu se poate decît sfîrşi cu fericire. Aşa că fericirea trebuie să vină prea tîrziu în cărţi. Pînă la ea a fost o suferinţă, şi eu m-am rătăcit în suferinţa aceasta şi n-am mai ştiut cum să ies la capăt.

Dar ce să vorbim despre imposibilitatea de a face binele, cînd sînt atîtea alte imposibilităţi evidente. Iată, imposibilitatea aceasta vulgară, deşi

pare plină de rezonanţe metafizice: imposibilitatea de a adăuga ceva la creaţiune.

Cum am putea adăuga ceva? Şi totuşi oamenii cred că pot întregi natura. De pildă, au ideea aceasta fixă că pot „ajuta natura". Vedeţi, ni se spune, un om este bolnav şi ştiinţa îl vindecă. Nu înseamnă un adevărat ajutor care se dă naturii în cazul de faţă? Natura e imperfectă: ne creează bolnavi, sau susceptibili de a fi bolnavi. Iar omul, prin ştiinţă, o perfecţionează; vindecă bolile, măreşte longevitatea şi întregeşte astfel opera naturii.

Dar atunci să întrebăm un lucru: de ce sîntem bolnavi? Cineva răspundea, poate nu tocmai fără dreptate, că sîntem bolnavi fiindcă ne-am depărtat de natură. „Omul este cea mai bolnăvicioasă dintre fiinţe, fiindcă s-a îndepărtat cel mai mult de instincte", scria gînditorul acela. În acest caz însă bolile nu sînt atît de mult ale naturii, cît sînt ale noastre, *întrucît nu mai sîntem natură*. Iar a te vindeca nu înseamnă a ajuta natura, ci a te întoarce la ea, dar pe cale artificială.

Pe cale artificială, asta e ceva grav. Închipuiţi-vă că trupul nostru nu mai poate fi „natură" decît pe cale artificială. Închipuiţi-vă, cum au mai arătat şi alţii, că nu mai putem fi sănătoşi decît cu preparatele ştiinţei noastre. Dar nu ajungem acolo? Din moment ce vindecăm în felul acesta bolile, nu e firesc să ne creăm această nouă natură?

E absurd, poate, dar mă gîndesc că, de fiecare om care trăieşte, aşa cum trăim noi azi, cu ştiinţa noastră glorioasă, de fiecare om sănătos de azi e un om pe moarte, în viitor. Mă gîndesc că, într-o zi, oamenii nu vor mai putea umbla fără cîrje, de orice fel ar fi ele. Şi aceasta pentru că noi, cei de astăzi, n-am vrut să ne sacrificăm, să murim dacă natura vroia, să scăpăm cu viaţă dacă natura vroia — în orice caz s-o lăsăm să-şi vadă singură de treabă. Ci am „ajutat-o".

E absurd; dar acesta mi se pare totuşi păcatul originar: nu ştiinţa, cum spune teologia, dar ştiinţa care nu mai e dezinteresată.

Adam a vrut să trăiască prea mult. Nu s-a mulţumit să ştie ceva, ci a vrut să opereze cu ştiinţa lui. Dar nu vedeţi nici acum că nu se poate face nimic? Dacă faci pentru individ, moare speţa. Dacă faci pentru ziua de azi, compromiţi ziua de mîine. Atîta tot înseamnă a „ajuta natura". Ar trebui să renunţăm şi la prejudecata aceasta.

Cînd mă gîndesc la numărul mare de lucruri prejudecate care compun viaţa noastră zilnică, nu mă mir că oamenii sînt atît de *activi*. Îi văd cum trăiesc, iau decizii, pleacă, se întorc. Ce le pasă dacă lucrurile nu răspund nici unei chemări efective?

Am impresia, cîteodată, că vor să umple un gol. Ce gol? Nu ştiu. E totuşi ceva care trebuie umplut şi atunci punem acolo tot ce se întîmplă în lume.

Cînd s-a făcut o grămadă mai mare, chestiunea începe să se numească: istorie. Istoria ne totalizează. Ca şi cum deciziile, absurdităţile, evadările, plictiselile, nopţile şi zilele noastre s-ar putea totaliza...

Cînd mă gîndesc, iarăşi, cît de puţin se poate face în lume, mă îngrozesc că s-a făcut atît de mult. Aceeaşi istorie e cea care aşază în aşa fel faptele unele lîngă altele, încît ele să pară legate. Dar, dacă am cerceta lucrurile fără interesul de a dovedi ceva prin ele, am putea vedea într-o zi ce oceane de fapte inutile, de fapte leneşe, au fost în lume. Toată lenea lumii ni s-a ascuns.

Astfel, cîţi oameni n-au plecat, în toate timpurile, în lume? S-au dus să vadă ceva nou. Dar ce-au văzut? Alte oraşe, alte peisaje, alte lucruri — dar era ceva nou în ele? Se schimbă doar proporţiile, cresc, se stilizează, converg într-alt fel efectele. Lucrurile devin mai puternice şi mai actuale. Dar — noi? Toată lumea aceasta, cu oraşele, cu macaralele şi cu dramele ei, o ştiam de la început. O purtam cu mine. N-a scris nimeni note de drum sincere. N-a vrut să recunoască nimeni că s-a păcălit. Ar fi trebuit să scrie atunci: Oraşul acesta? turnurile lui? Ştiam. Morala din ţara aceea? Ştiam. Ştiam totul. Dacă ar fi ceva nou, n-aş mai înţelege. Dacă înţeleg, ce mai e nou?

Îmi dau seama că lucrurile sună ridicol. Şi cu toate acestea, ele nu sînt decît excesive. Căci

există noutăţi imediate, surprize, realităţi pe care nici nu le bănuiai — e adevărat. Dar, într-un anumit plan al adevărului, este o imposibilitate ca ceva nou să existe.

Ştiu că lumea crede îndeobşte altfel. Să rămînă, atunci, cel care crede altfel, cu lucrurile sale noi. La sfîrşitul lumii ne vom întîlni cu toţii şi fiecare va spune atunci ce a văzut.

Păstrez pentru acum ultima imposibilitate, care închide în ea imposibilitatea însăşi a vieţii asociate. Vreau să spun: imposibilitatea dialogului. Nu ştiu bine dacă oamenii pot să vorbească între ei, dar ştiu sigur că ei nu se pot auzi vorbind. Dialogul nu poate fi înţeles. Nu se poate înţelege o piesă de teatru, cu atît mai puţin se poate ea scrie; nu se poate gîndi viaţa scenică; viaţa însăşi nu se ţine pe plan logic. Dacă pui doi oameni să vorbească, o dată simţi împreună cu unul, o dată eşti celălalt. Cînd eşti unul, celălalt stă. Cînd treci la acesta, trebuie să-l uiţi pe primul. Dacă revii la primul, al doilea este oprit iarăşi. De cîte ori? De o mie de ori. N-ai să poţi fi niciodată amîndoi, amîndoi deodată. Dacă viaţa e teatru, dialog, ea nu are sens şi eu n-o înţeleg.

Poate e simfonie? Dar nu înţeleg nici simfonia. O dată sînt vioară, o dată sînt pian. Nu ştiu bine ce se înţelege prin muzică.

Dar nu-i absurd? Oamenii cîntă, oamenii îşi vorbesc, oamenii „ajută natura", fac binele, se de-

cid, se înţeleg, trăiesc, fac. De ce să mă opun la facerea de fiecare zi a lumii?

De ce? Pentru că trebuia odată să se vorbească despre desfacerea ei.

Vreau să arăt, numai, că a dormit prea mult în noi virtutea de a întrerupe viaţa, de a pauza viaţa. Vreau să arăt că noi putem rezista creaţiei, că putem fi duşmanii ei, duşmanii lui Dumnezeu.

Oameni buni, de ce să nu încercăm? Poate că Dumnezeu ne-a făcut înadins aşa, să-l duşmănim. Poate avea nevoie să echilibreze lumea, care ar fi fost prea bună fără de răutatea noastră. Poate i-a fost frică să n-o ia lumea prea repede la vale, şi atunci ne-a făcut pe noi, ca s-o mai încetinim puţin. Sau poate, de unde ştiţi? — poate el singur a avut nevoie de duşmani, ca să se ţie veşnic treaz.

De ce să nu încercăm? De ce să părăsim ceea ce avem mai omenesc în noi, pentru a trăi în schimb ca arborii între arborii pădurilor, ca apele între vînturile cerului?

Omul e singura fiinţă care poate să *stea*. Toate curg, omul poate să nu curgă. Aceasta e demnitatea lui, aceasta e omenia lui. De ce vreţi să i-o luaţi?

Omul poate să stea. Poate să oprească, puţin, bătăile vieţii şi să încerce în răstimpul acesta altceva decît viaţa. Sînt cîteva jocuri de jucat, de ce nu vreţi să stăm puţin pe loc?

...Am întors lumii spatele. Am văzut că ea e imposibilă şi acum stau.

Ce văd cînd stau? Văd că toate lucrurile care fugeau spre mine cînd fugeam eu spre ele nu se mai înşiră, nu se mai numără, se împietresc. Văd un solid mare, o lume fixă, stătătoare. Văd unul.

V

Despre Dumnezeu

Fie, de pildă:

$$-2ab \times 3a.$$

Efectuînd acest produs, obţinem:

$$-6a^2b.$$

Am găsit aşadar rezultatul. Putem pleca mai departe. Dar de ce să plecăm mai departe? Graba noastră în toate este cu desăvîrşire necritică. Ar trebui să vedem dacă nu e ceva de cîştigat şi din întîrzieri.

Mai întîi, să cercetăm mai cu grijă cum am ajuns la acest rezultat. Am avut de înmulţit două expresii algebrice simple, două monoame. Deschid un tratat gros de algebră şi citesc: „Ca să înmulţim două monoame, înmulţim coeficienţii, scriem o dată fiecare literă şi îi dăm de exponent suma exponenţilor ce a avut ea în monoamele date."

E adevărat că, dacă urmez pas cu pas regula, ajung la rezultatul de mai sus. Dar regula aceasta nu pare mulţumitoare.

„Ca să înmulţim două monoame, înmulţim coeficienţii..." Numai coeficienţii? Restul nu se înmulţeşte, se scrie într-un fel anumit, numai? Regula aceasta pare într-adevăr mai mult un fel de a scrie rezultatul decît de a *opera*. Şi noi am vroi să ştim, în primul rînd, cum operăm.

E iarăşi adevărat că, de multe ori, în algebră a opera se reduce la a scrie. Căci, de pildă, a efectua înmulţirea dintre *a* şi *b* înseamnă a scrie *ab*. Dar, dacă n-am făcut decît să scriem, atunci nu s-a întîmplat propriu-zis nimic. Scriu $a \times b$ sau *ab*, cu conştiinţa că n-am făcut nimic efectiv.

Atunci, cînd se operează cu adevărat? Matematicile au un răspuns sigur la această întrebare: cînd e vorba de cantităţi de acelaşi fel. Iată, 2 şi 3 sînt de acelaşi fel, fac parte din aceeaşi familie restrînsă, familia aritmetică, şi anume din seria obişnuită a numerelor aritmetice. A înmulţi pe 2 cu 3 nu este un simplu fel de a scrie, ci un adevărat fel de a opera, căci obţinem 6. La fel, a înmulţi pe *a* cu *a* nu înseamnă a scrie un *a* alături de celălalt, ci a calcula, în adevăr, obţinînd *a* la puterea a doua. Bineînţeles că cineva ar putea să spună: a^2 e un fel de a scrie $a \times a$. Dar face o metaforă, nu spune un adevăr riguros. Căci pentru a obţine a^2 am făcut un adevărat calcul: am adunat 1 + 1, exponenţii fiecărui *a*, ca să obţin exponentul lui a^2. Deci am *făcut* ceva, am calculat, n-am scris pur şi simplu, n-am suprimat doar un semn.

De unde rezultă că nu se operează efectiv decît cu elemente de acelaşi fel, din aceeaşi familie.

Aşadar pentru a obţine efectiv, nu literal, $-6a^2b$, am înmulţit elementele de acelaşi fel din expresiile: $-2ab$ şi $3a$. Am înmulţit, mai întîi, semnul: minus, al coeficientului primei expresii, înmulţit cu plus, de la coeficientul celei de a doua, a dat, după regula semnelor, minus; 2 înmulţit cu 3 a dat, după tabla înmulţirii, 6; *a* din prima expresie înmulţit cu *a* din a doua, făcînd parte din aceeaşi familie algebrică a lui *a*, a dat, conform regulii de înmulţire a puterilor aceleiaşi cîtimi, rezultatul de a^2. La rîndul său, *b* din prima expresie...

Da, ce face *b*?

Să nu ne grăbim. În tratatul meu cel gros de algebră, autorul se grăbea să spună: *b* rămîne neschimbat. Dar ce sens are să rămînă neschimbat?

Noi sîntem acum în plină operaţie. Expresiile $-2ab$ şi $3a$ sînt în mişcare. Am văzut că, pentru ca ele să fie în mişcare, elementele lor trebuie să fie în mişcare. În expresia $-2ab$, minus se mişcă, 2 se mişcă, *a* se mişcă. Prin ce miracol să rămînă *b* neschimbat? Cum se poate ca totul să se deplaseze prin deplasarea părţilor şi o parte totuşi să nu se deplaseze? Cum se poate ca toată expresia $-2ab$ să sufere o dilataţie, fără ca un element al ei să se dilate?

Că, atunci cînd scriem rezultatul, *b* se *scrie* ca şi cum nu s-ar fi mişcat, asta e altceva. Dar cu adevărat nu s-a întîmplat nimic cu el?

Să judecăm. Elementul *b* se găseşte în expresia $-2ab$ şi lipseşte în expresia $3a$; cel puţin nu se găseşte acolo sub o formă explicită. Nu s-ar putea totuşi să existe ceva din familia lui *b* în expresia $3a$? Ar fi necesar, în orice caz, căci altfel *b* s-ar condamna la imobilitate şi ar fi inoperant, în timp ce noi operăm totuşi cu el. Aceste fiinţe vii care sînt expresiile algebrice, mişcătoare, schimbătoare, creatoare, cum pot ele purta un os mort în fiinţa lor?

Ni se pare, atunci, că $3a$ trebuie să conţină un fel de *b* în el. Iar acest *b* trebuie să fie de aşa natură, încît înmulţit cu *b*, din expresia $-2ab$, să dea tot *b*. Aşadar trebuie să fie un factor de efect nul.

Dar cine cunoaşte alt factor de efect nul, în universul algebric, decît *unu* ? Unu este atunci un fel de *b* care se găseşte în $3a$. Ca să obţinem $-6a^2b$ din produsul lui $-2ab$ cu $3a$, trebuie să recunoaştem că $3a$, în mod explicit, se scrie $3a1$, în care 1 este un fel de *b*. Altfel nu operăm complet. Altfel scriem numai.

Atunci *unu* este un fel de a fi al lui *b*. E din familia acestuia. Şi lucrul este mai clar dacă îl verific printr-o împărţire oarecare. De pildă, $a : b = \frac{1}{b}$. Iată-l, sus, felul acela al lui *b*. Da, unu este un fel de a fi al lui *b*.

Dar nu este unu, în aceeaşi măsură, un fel de a fi al lui *a* ? Nu este el, de asemenea, un fel de a fi al lui *x* ? Şi nu este el un fel de a fi al tuturor lucrurilor algebrice?

De unde: *unu este felul de a fi al tuturor lucrurilor algebrice, atunci cînd ele nu sînt.*

Aceasta este presupoziţia algebrei. Altfel ea nu operează, ci doar notează, scrie.

Aşadar, pentru a fi posibilă algebra adevărată, cea operatorie, trebuie consemnat faptul că fiecare cantitate algebrică este prezentă în tot locul. Acolo unde se găseşte o singură cantitate, ea le trage după sine pe toate celelalte. De pildă, *a* nu stă singur: el duce după sine o infinitate de unuri, fiecare însemnînd cîte un lucru algebric particular. Deci *a* ar trebui să se scrie:

*a*1111111...

Fiecare lucru poartă cu sine toată lumea.

În sensul acesta, nu facem doar să scriem, atunci cînd înmulţim pe *a* cu *b*. Căci *b* e în *a* şi *a* e în *b*. Avem: *a*1 × 1*b*. Aşa că, la drept vorbind, algebra nu scrie niciodată, ci operează întotdeauna.

Cum? Prin unu. Dacă n-ar fi unu, cîteodată lucrurile ar trebui să stea pe loc. Crede cineva că într-o operaţie poate să stea un singur lucru, măcar, pe loc? Nimic nu stă, totul se mişcă prin unu.

Dacă un lucru nu este, unu este încă şi cu el toată lumea. Nimic nu dispare, totul se întoarce la unu. El este *a*, el e *b* şi tot el *z*. El este alfa şi omega. O lume întreagă e în el, toată lumea cantităţilor e în el. Căci toate sînt în unu, şi unu este peste tot.

E neîncetat nou, căci este cînd din familia lui a, cînd din familia lui b, cînd dintr-a lui z. Şi e totuşi acelaşi. Unule nou, unule mereu acelaşi, unule din ce în ce mai mare dar mereu egal cu tine însuţi — cum nu te-au adorat mai mult geometrii pînă acum?

Fără el calculul n-ar fi fost cu putinţă. Ce înţeles ar avea lumea şi cantităţile, dacă n-ar exista un unu care să le pună în mişcare, pentru ca apoi tot el să le adune pe toate la un loc?

Ar trebui să ne oprim cu toţii din calculele noastre grăbite şi să cîntăm. Să cîntăm pentru gloria unului, marelui, nemişcatului. Toate curg, el nu curge. Toate încep, el era. Toate sfîrşesc, el va fi.

Cîteodată se ascunde ochilor. Dar nu e departe. Fiecare calcul pe el îl conţine. Fiecare numărătoare pe el îl numără.

Lucrurile nu sînt ele însele decît datorită sie: $a \times 1 = a$. Dacă n-ar fi el, a n-ar mai fi a. Toată lumea s-ar altera. Căci toate sînt în el.

Seamănă cu suferinţa lui Osiris risipit în lume, care vrea să se reîntregească. Pare strigătul lui Dionysos, care-şi cheamă părţile plutind pe ape.

Nu spun că e Dumnezeu. Ce ar căuta Dumnezeu în: $-2ab \times 3a$? Dar seamănă cu el. Spun că, dacă Dumnezeu este, el nu poate fi într-alt fel.

Nu, *unu* nu este Dumnezeu. Dar este felul lui de a fi. Într-alt fel nu înţeleg lumea. Căci aşa este făcut gîndul meu, atîta lumină stă în mine.

Dacă ceilalţi îl înţeleg cu inima pe Dumnezeu, cu atît mai bine. Fericiţi cei ce pot vedea dintr-o dată lucrurile, fericiţi cei care le văd din treacăt, din mers. Eu trebuie să mă opresc pentru a vedea ceva.

De altfel, mi se pare că şi vedem alte lucruri. Ceilalţi cunosc existenţa lui Dumnezeu, au o prezenţă, un suflu, în goana lor către el. Vocile lor lăuntrice sînt dovezi pentru ceva care *este*.

Aci, în schimb, nu e nici o dovadă. N-am înmulţit pe *a* cu *b* ca să arăt că Dumnezeu există. Ci am înmulţit pe *a* cu *b* ca să arăt că, *dacă* Dumnezeu ar exista, el ar trebui să fie aşa.

Adică, să fie aşa cum îl pun eu. Cînd mi-am făcut algebra mea, l- am pus întîi pe *unu*. Nu cred în algebra mea; nu spun că e adevărată. Dar dacă ea are vreun înţeles, atunci *unu* este singurul ei dătător de înţeles.

Tot aşa îl pun şi pe Dumnezeu. „Să-ţi faci ţie un idol drept", mi-am zis, şi mi-am făcut atunci ca idol pe Dumnezeu. Nu cred în lume, nu spun nici despre ea că este adevărată. Dar, dacă o gîndesc uneori, n-o pot gîndi decît aşa: cu Dumnezeu, acolo, la începutul ei, cu Dumnezeu, aci, la prefacerea ei.

Iar dacă pe lumea aceasta o pîndeşte sfîrşitul, dacă mi-e frică să nu se piardă lucrurile din ea unul cîte unul, atunci voi spune că, dincolo de orice pierdere, există un „apoi". Sînt zilele — nu

ziua — de apoi. Şi *a* sfîrşea, şi *z* sfîrşea. Dar unul era felul lor de a fi atunci cînd ele nu mai erau.

Tot aşa, la sfîrşitul fiecărei părţi din lume şi al lumii întregi stă veşnicia lui Dumnezeu.

Cînd văd lumea, o văd ca şi cum ea ar fi. Cînd n-o mai văd, mi se pare că ea este încă, în Dumnezeu.

Iar Dumnezeu — el este *ca şi cum* cu adevărat ar fi.

VI

Despre omul care nu este

Cîteodată nu numai Dumnezeu, dar toate lucrurile îmi par *ca şi cum* ar fi. La ce bun mai mult? Dacă pot să trăiesc bine între fantome alerte, de ce să mă îngrop între realităţi de plumb?

Ţineţi minte povestea celor trei zîne? O născocise un poet*, într-o zi.

Era odată un om care povestea frumos. Seara, cînd se întorceau oamenii de la muncă, toţi se adunau împrejurul lui, şi el le povestea. Ce ai văzut azi? — îl întrebau ei. Am văzut acolo, în pădure, un moşneag care cînta din fluier; şi toate vietăţile pădurii se adunaseră împrejurul lui şi jucau. Şi ce ai mai văzut? Jos, la malul apei, am văzut trei zîne care-şi despletiseră părul şi care şi-l pieptenau în oglinda apei... Dar, într-o zi, omul care povestea a auzit cu adevărat cîntecul moşneagului, a văzut jocul vietăţilor pădurii şi, mai la

* E vorba de Oscar Wilde. (N. ed.)

vale ceva, a întîlnit trei zîne care-şi jucau părul în oglinda apei. Şi, în seara aceea, cînd oamenii îi cerură să le spună ce văzuse, el le-a răspuns: „N-am văzut nimic."

Cine a văzut ceva şi n-a orbit? Cine ştie cu adevărat un lucru şi mai poate să-l spună? Cine a întîlnit adevărul, un adevăr oarecare, şi n-a fost strivit de el?

O, ce bine că Dumnezeu nu există cu necesitate. Toate cîntecele lumii, toată închinarea ei s-ar opri atunci. Dumnezeu ar fi un munte care să stea în faţa noastră. Uite muntele! — ar spune cîţiva dintre noi. Şi pe urmă am tăcea.

Nu am nevoie, nu am ce face cu lumea care *este*. Mă apasă, mă înăbuşă, mă acoperă. E o lume fără scăpare. Nu se poate trăi decît cu lumea care ar putea fi. Şi atunci trăieşti ca şi cum lumea aceasta ar fi cu adevărat, ca şi cum ai iubi-o şi ai fi iubit de ea, ca şi cum s-ar întîmpla ceva în ea.

Ne jucăm. Nu trebuie să se întîmple nimic cu adevărat. Să ne jucăm numai. Cine nu ştie să se joace, acela nu-şi trăieşte omenia.

Într-un anumit sens, nu vreau să spun decît că viaţa nu trebuie efectuată pînă la capăt. O putem trăi în virtualitate; de ce s-o actualizăm? Ea se poate începe, numai; de ce s-o şi sfîrşim? Lucrurile care se sfîrşesc, te sfîrşesc şi pe tine. Dacă te predai lor — cînd au încetat ele de a mai fi, încetezi şi tu de a mai fi.

Nu e nevoie să vezi trei zîne pe malul apei. E destul să începi să le vezi, să poţi, să poţi sufleteşte să le vezi. Pe urmă, întorci capul şi fugi cît poţi de repede. Dacă deschizi ochii mari şi-i aţinteşti acolo, dacă întinzi mîna să apuci, atunci, în loc să prinzi ceva, te prinzi tu singur.

Toate lucrurile întîmplate, actualizate sînt apăsările vieţii tale. Viaţa trebuie să nu se întîmple ca să ai cîteva libertăţi în ea. Cînd faci ceva, te laşi făcut o dată cu acţiunea ta. Cel mai mic lucru e o piatră pe care ţi-o legi de gît. Cînd o arunci, apoi, ea te trage după ea şi aşa te risipesc pietrele astea toate pe drumurile astea toate.

Am impresia că oamenii nu sînt decît ceea ce spun sau fac. Sîntem scoşi din noi şi proiectaţi altundeva, cu fiecare gest pe care-l întreprindem. E un salt, sînt mii de salturi care ne constituie aşa cum sîntem. Sărim o dată cu fiecare gest. (Cartea asta e şi ea un salt, ştiu: un salt în necunoscutul lucid.)

De aceea nu sîntem, în lume, decît ceea ce se întîmplă să fim. Un prieten, o dragoste, cărţile, luna de ieri-noapte, astea toate ne construiesc. Noi ne facem din propria noastră risipire. Fiecare om este dezordinea sa.

Cum să ne păstrăm? Asta ar trebui ştiut.

Mă gîndesc cîteodată la soluţia pe care ne-o oferă ataşarea de marile probleme. Prezenţa lor

nu te consumă niciodată. Sînt atît de vaste, încît te uiţi pe tine, în ele. Febra ta dureroasă de pînă atunci, sau febra ta plăcută, dureroasă încă, cedează. Marile probleme se discută cu patimile înăbuşite.

Nimic nu te angajează în ele. Moartea vecinului tău te doare. Moartea cosmică are ceva grandios, în faţa căruia fiinţa ta încetează de a mai avea orice veleitate. Iată, atunci, că pot să mă păstrez. Iată un mijloc de a ne cantona în virtualitate. Cine nu vrea să se risipească, cine nu vrea să se lase aruncat în toate părţile, de toate vînturile — să se ascundă sub marile probleme.

E locul să transcriu aci această observaţie ridicolă: dacă suflă vîntul mai cu putere, te mişcă din loc. Dar mişcarea grandioasă a pămîntului te lasă în pace. Nimeni n-a căzut jos din cauza rotaţiei pămîntului — a constatat odată un om neserios.

Marile probleme sau, atunci, micile aventuri. Dacă vrei ca viaţa să nu te obosească şi să nu te doară niciodată, dacă vrei s-o ocoleşti, ca să fii liber, ca să fii tu — pierde-te în marile probleme sau cheltuieşte-te în micile aventuri. Căci ele te costă atît de puţin...

Micile aventuri sînt mai ales actele gratuite. Gratuitatea e printre singurele valori de viaţă suportabile, realizabile fără durere, practicabile fără consumaţie efectivă. Actul gratuit e actul, pur şi simplu, căruia nu-i lipseşte decît încrederea ta.

Activezi ca şi cum ai-obţine ceva, dar ştii bine că n-ai să obţii nimic. Şi, de aceea, deşi gestul tău e la fel de ferm, deşi cheltuiala exterioară e aceeaşi, efectiv totuşi nu te cheltuieşti cu nimic.

Pentru că e o valoare care nu consumă, gratuitatea ar trebui practicată pe o scară întinsă. Există, de pildă, un fel de sinucidere inutilă, sinuciderea în care nu pui nici un dezastru, nici o panică, o sinucidere în care aproape că nici nu mori. Corpul cade, dar sufletul a rămas netulburat, cu conştiinţa inutilităţii lucrurilor în el. Nimeni nu s-a sinucis pentru că printr-un punct dat nu se poate duce decît o singură perpendiculară la o dreaptă dată. Păcat.

Dar creaţia inutilă? Tot ceea ce e bun, odihnitor, senin, lucid, în artă, a fost creat aşa. Oamenii care, depăşind categoria gratuităţii, vor să spună neapărat ceva, să dovedească ceva — oamenii aceia sînt trişti şi răi.

Aventura inutilă. Excesul inutil. M-am gîndit într-o zi la o vijelioasă revoluţie populară împotriva legii gravitaţiei. N-ar fi frumos? Am ieşi cu toţii pe stradă, cu placarde mari pe care să stea scris: „Jos mecanica lui Newton!" sau „Nu mai vrem să atîrnăm!" Şi lumea ar ieşi la balcoane, emoţionată. S-ar vărsa poate şi sînge. Dar, spuneţi-mi: cine s-ar cheltui în toată afacerea aceasta? Toţi am pleca intacţi de acolo — chiar dacă am sfîrşi pe tărgi.

Dar de ce să ieşim intacţi, de ce să ne păstrăm? — va întreba cineva. Atunci, de ce să ne cheltuim? Ce sens are să dăruim cele ce avem în noi, mai degrabă decît să le păstrăm cu prudenţă?

E un stil nou de viaţă, un stil cu totul nou cînd trăieşti aşa, prudent. Cu puţină strategie, viaţa poate fi transfigurată. Am putea s-o trăim pe un plan mai vast, pe un plan universal — cine ştie? Dacă lumea nu este, nu se întîmplă, dacă nu se efectuează în cazuri particulare, în acţiuni particulare, atunci începi să prinzi anumite rosturi mari şi calme ale vieţii.

N-ar trebui întotdeauna să ştim cine sînt oamenii dimprejurul nostru. Dacă i-am lăsa fără nici un nume şi fără nici o fişă, atunci am avea un sentiment de vagă universalitate în raporturile noastre cu ei. Există ceva de fiinţă în genere în noi, un vast şi nobil anonimat, care constituie demnitatea noastră de a fi. Dar lucrurile acestea le pierdem atît de uşor din vedere. Ne aruncăm în viaţă, ne adîncim pînă la gît în fapte particulare şi uităm, în schimbul unui destin provizoriu, destinul nostru cel vast.

Cînd vrem să regăsim universalul pierdut, activăm încă, în loc să sistăm. Procedăm aşa cum făceau călugării aceia tibetani care ţineau femei pe lîngă mînăstirile lor şi îşi închipuiau că, în actul posesiunii, iau contact cu eternitatea, regăsind speţa.

Dar speţa nu trebuie căutată în altă parte şi nu e regăsită niciodată. Speţă eşti, speţă sîntem cu toţii. Dacă era sincer, gîndul acela al călugărilor tibetani care năzuiau spre eternitate era un gînd frumos. Dar atunci cînd nu găseşti eternitatea în tine, n-o mai găseşti nicăieri. Cum îţi poate da gustul eternităţii un lucru care durează, un lucru care sfîrşeşte?

Şi, în genere: orice act sfîrşeşte, non-actul nu sfîrşeşte niciodată. Cine nu ştie adevărurile astea nu trebuie să trăiască printre oameni.

Dar stilul cel nou de viaţă — pe care îl gîndesc paginile acestea — nu-l realizezi interzicîndu-ţi cu desăvîrşire actul, nefăcînd nimic, adică. Nu spun imediat să stăm întru totul, deşi susţin că nu trebuie să activăm deosebit. Între a sta şi a activa există un termen mediu: a trăi lucrurile *ca şi cum* le-ai practica.

Ar trebui încercată reabilitarea lui „ca şi cum". În „ca şi cum", la fel ca în actul gratuit — care e tot un fel de *ca şi cum* —, activezi, dar nu te cheltuieşti. Toate mişcările se fac, dar înăuntrul tău stai pe loc. Trebuie să fii întotdeauna disponibil pentru comentariul unor acte pe care totuşi nu le-ai făcut. Căci fericirea nu poate fi decît comentată. Cine încearcă actualizarea ei, acela şi-o fură singur.

Cea mai mare înţelepciune nu stă în act, ci în comentariul actului. Paradisul nu este pierdut, cum spun poeţii şi oamenii Bisericii, şi nici nu

poate fi găsit vreodată. Problema fericirii, de aci sau de dincolo, este poate o problemă prost pusă. Nu se poate decît vorbi despre ea *ca şi cum* ar fi fost, sau ca şi cum va fi, sau ca şi cum este.

Ce infimă şi ce elementară ar fi fericirea dragostei, de pildă, dacă am fi lipsiţi de toate comentariile asupra ei. Ceea ce ne-o face frumoasă nu sînt actele, actele acelea simple, directe, ale firii. Sînt toate căile noastre indirecte, toate romanele, toate perifrazele noastre, întreg sistemul acesta specific omenesc de a se lipsi de concret, de a vorbi despre ceva, fără *ceva*. Viaţa n-ar trebui trăită decît alături de ea însăşi.

De altmintrelea, o astfel de viaţă este aproape cu neputinţă: i-ar trebui prea mult umor cuiva ca s-o trăiască. „Să vorbeşti despre ceva, fără ceva." Hotărît, e vorba despre biografia unui om care nu este!

VII

Despre singurătate

În cîteva rînduri, fiecare om se oprește și contemplă. Vezi, își spune singur, *asta* e viața mea. Atîta tot?

Am trăit fiecare dintre noi cîteva zile fericite, cu stări de corp plăcute, cu soare și natură. Mica noastră luciditate ne-a apărut deodată. Ești fericit? Da. Și nu mai vrei nimic? Atunci asta e limita superioară a fericirii? Dincolo, mai departe, altundeva nimic?

Nu, am greșit drumul. Nu sînt acestea căile vieții. Soarele care urcă și coboară, pofta care cere și se satisface, senzația care începe și obosește, bucuria care strigă și deodată tace — nu lucrurile astea care se consumă rezolvă viața noastră, dacă viața noastră trebuie să aibă vreun înțeles.

Ci lucrurile care nu se consumă, care nu sfîrșesc niciodată; lucrurile acelea care durează cît dreptele paralele de mult. Adevărurile care îmi preexistă și mă lasă în urmă; ideea care nu obosește

niciodată; bucuria care *stă*. Eternitatea. Căci lucrurile acestea nu încep de nicăieri şi au fost de totdeauna.

Dacă cineva caută plăceri care să semene cu fericirea, aci le-ar putea afla. În acest sens, poate, spunea un poet într-o zi că „geometrii sînt fericiţi, deoarece creaţiile lor durează". Dar fericirea de fapt nu priveşte decît lucrurile care sînt azi şi nu mai sînt mîine. Bucuriile durabile depăşesc întotdeauna astfel de întrebări.

Atunci, toată truda noastră trebuie să ducă la eliminarea materialului care este azi şi nu este mîine. A privi lucrurile sub *specie durationis* înseamnă a te rătăci singur în durată. Viaţa noastră trebuie semnificată cu lucruri care să nu dureze.

Bucuria care stă. Ce just fixează verbul „stă", aşa scurt şi categoric cum este, toată acţiunea de a te bucura! „Bucuria care stă" e formula potrivită a eternităţii noastre.

Dar care sînt bucuriile stătătoare? Ele se află la îndemîna oricui. De pildă, un triunghi oarecare. Nu stă el? Nici nu creşte, nici nu scade, nici nu s-a născut şi, iarăşi, nu va muri. Nu e nici un progres în el şi nici o prefacere. Progresul şi prefacerea sînt valori istorice, nu logice.

Atunci, contemplînd triunghiul stătător, omul poate deveni şi el fiinţă stătătoare. Din punctul de vedere al ideii în general, omul — am mai spus-o — este singura fiinţă care poate să stea.

Iată, în acest caz, de ce biografia n-are sens, de ce istoria este alături de realitatea spirituală: pentru că ea e în planul duratei, şi nu al adevărului.

Să spunem din nou că nu e vorba de cine ştie ce adevăr astronomic, ci de adevărul nostru omenesc. Omeneşte vorbind, noi putem trăi în eternitate. Noi trăim chiar în eternitate. E cea mai inexplicabilă nebunie a oamenilor aceasta de a se refugia în biologie şi deci de a căuta cu voinţă singura durere care *nu* le este dată: aceea de a fi muritori. Căci nu sîntem muritori, e clar. Dar sîntem nişte zei proşti, nişte nemuritori care ne-am uitat destinul. Cît de inutil încercăm să ne sinucidem!

*

Vorbind despre stele, Nietzsche, poetul, scria versul acesta: *Nur ein Gebot gilt dir: sei rein**, care vroia să rezume morala stelelor. Dar de ce să fie vorba numai despre stele, nu şi despre oameni?

Este un lucru curios că oamenii nu vor să ştie unde e puritatea lor, *de cînd* încep ei să fie puri. Dar ştiţi de cînd? De la singurătate înainte.

Mă gîndesc iarăşi la acel Pascal, care a dat atîtea lecţii de omenie lumii. Faptele sînt ştiute, dar să le povestim încă o dată, să le povestească toţi de nenumărate ori.

* „Doar o poruncă pentru tine: fii pur" — *germ.* (N. ed.)

Lui Pascal i se interzice studiul geometriei. Tatăl său — care vrea ca tînărul Blaise, în vîrstă fragedă încă, să se cultive sistematic, asimilînd întîi literatura latină şi greacă — este acela care deschide lui Pascal drumul către creaţia liberă. Tînărul e curios să afle ce se ascunde în domeniul acela care-i e interzis. Pune întruna întrebări, iar tatăl său nu-i răspunde decît că geometria este studiul figurilor regulate. Blaise Pascal rămîne singur, cu definiţia aceasta, în odaia lui de lucru. Începe să deseneze figuri regulate, pe jos. Le botează aşa cum se întîmplă, numeşte cercul *un rond* şi operează, pe cont propriu, mai departe.

Cînd, peste cîtăva vreme, tatăl său îl surprinde, Pascal refăcuse geometria euclidiană pînă la propoziţiunea treizeci şi ceva, încercînd să dovedească teorema că suma unghiurilor unui triunghi este egală cu două unghiuri drepte.

Toată lumea ştie exemplul acesta şi tuturor ne place să-l repetăm. De ce însă nu se scoate adevărata semnificaţie din el?

Căci, în definitiv, cine este Blaise Pascal operînd? E spiritul, e spiritul universal, e Adam; e *omul singur*.

Iată, în fiecare din noi stă un Adam care aşteaptă să fie iarăşi singur. Nu trebuie să vină lucrurile spre noi, peste noi, căci lucrurile adevărate sînt înăuntru. Lumile toate sînt geometriile care aşteaptă, nedesfăşurate, în spiritul nostru. De ce

totuşi se desfăşoară ele atît de greu? Poate pentru că nu sîntem toţi Pascal. Dar, mai ales, pentru că lumea nu vrea să ne lase singuri.

Ne-am învăţat, aşa, să ne fie frică de singurătate. Toată educaţia noastră e făcută din aceeaşi groază de singurătate. Sîntem crescuţi pentru a trăi între oameni, şi am putea trăi atît de bine singuri... Cadrele sociale, şcoala, legile, prejudecăţile — toate ne încarcerează spiritul. Vor să ne facă gregari. Se cheltuiesc să perfecteze ceea ce avem mai prost în noi sau ceea ce, poate, nu avem deloc.

Numai Mîntuitorul a ştiut că destinul nostru era de a fi singuri — şi de aceea mîntuirea lui vine prin conştiinţă, şi nu prin turmă.

Ne e frică de singurătate. Cînd rămînem singuri, luăm o carte, sau scriem o carte, sau fluierăm. De ce să ne fie frică? Poate de la singurătate încolo începem noi înşine.

E sentimentul cel mai caracteristic al omului contemporan necesitatea aceasta de a se popula. Am crezut şi eu că trebuie să trăim printre fantome, dar n-am propus niciodată fantomele imaginaţiei, ci fantomele stricte ale spiritului. Uitaţi-vă la fiecare om care rămîne astăzi singur, vedeţi panica de care este deodată cuprins şi apoi dezordinea în care cade, dezordine peste care stăpîneşte, regină, imaginaţia confuză.

Păcatul faţă de omenia noastră, care ar fi trebuit să fie omenie prin exces de luciditate, se dovedeşte a fi astăzi exces de imaginaţie. Nimeni, desigur, nu are dreptul să condamne arta şi nobilele ei funcţiuni; dar abuzul acesta de ficţiuni şi de fantastic, chinuirea spiritului cu balauri şi cu toţi monştrii apocalipsului n-au servit, poate, la nimic. Ne-ar servi de infinit mai multe ori singurătatea şi ieşirea din turmă. Valoarea cea mai înaltă de care am avut parte în turmă a fost spiritul cinematografic, vizionar şi ficţionalist. Între atîtea imagini, omul devine şi el o imagine, şi se îneacă.

Să concediem odată toată această lume dezgustătoare şi miriapodică. Trebuie să întoarcem hotărît spatele celorlalţi. Trebuie să ne părăsim şi pe noi, să ne lepădăm de toată falsa bogăţie a vieţii noastre imaginative şi de conţinuturile noastre tulburătoare. Aci e o pisică moartă: viaţa mea.

Decantare, perfectă decantare chimică. Limpezirea generală a apelor. Abandonarea tuturor conţinuturilor. Ceea ce îţi va rămîne de spus cînd nu vei mai avea nimic, aceea este al tău.

Ale tale dintru ale tale — şi numai din ele.

Singurătate şi geometrie. Nu e un titlu frumos? Pentru ce? Nu ştiu. Poate un titlu pentru viaţa omului pe pămînt.

Singurătate şi geometrie. Ar trebui să spun numai singurătate. Căci ce face altceva omul singur,

ce face altceva Pascal, decît geometrie? Sau poate ar trebui să spun numai geometrie. Căci unde se nasc formele, de unde încep elaborările pure ale spiritului, dacă nu din pustiurile sufletului, din nopţile sale omogene şi albe?

Dar trebuie să spunem împreună: geometrie *şi* singurătate, pentru că abia aşa, cînd sînt puse împreună, oamenii pot înţelege ceva din sensul lor aparte.

Singurătate, geometrie şi eternitate. Există o dialectică a spiritului pe care nimeni n-o poate înfrînge, căreia nimeni nu-i va pune capăt niciodată. De aci, din această linie a spiritului se desfac drumurile adevăratei vieţi. Bucuriile ei sînt bucuriile simple, bucuriile formale, acte pure. Regatul veşnic al vieţii noastre spirituale nu se întîlneşte decît în zonele singurătăţii, noaptea, cînd încep să joace ielele.

...Şi abia acum înţeleg de ce spunea Platon că Dumnezeu geometrizează. Căci Divinitatea e singură, nu-i aşa? Prin excelenţă singură. Şi ce poate face fiinţa singură, inteligenţa singură, pură, decît geometrie?

Nu din frică. Lui Dumnezeu nu-i e frică de singurătate, ca nouă. Nici din necesitate. Pentru Dumnezeu nu există necesitate.

Ci din voinţa de a trăi, într-un fel, veşnicia dinăuntrul lui.

VIII

Despre problema totului şi a părţilor

Cînd treceam pe lîngă casa aceea care se dărîma, fumegînd de praf, şi din care nu mai rămăsese întreg decît golul unei uşi — mi-am adus aminte de problema totului şi a părţilor, de întrebarea glorioasă a lui Leibniz: poate casa fugi printr-o uşă? — pe care nu reuşea nimeni s-o înlăture. Iar casa, care nu mai era un tot, fugea acum, bucată cu bucată, prin uşa care nu mai era o parte, în timp ce lucrătorii dărîmau, senini, cîteva ziduri şi un început de problemă.

De ce stăruie totuşi problema?

Sînt oameni care cred că problemele stau în ziduri şi, dacă acestea din urmă se dărîmă, acoperă sub ele şi problemele. Sînt alţii care cred că soluţia zidurilor hotărăşte de soluţia problemelor şi, dacă o casă nu poate fugi printr-o uşă, atunci problema totului şi a părţilor este sfîrşită. Nu mai vorbim despre cei care cred că problemele nici nu există, ci doar zidurile.

E o specială încăpăţînare a oamenilor aceasta de a se ataşa de durată şi lucruri durabile. Li se pare că totul e prefacere, pieire, chiar problemele şi semnificaţiile lucrurilor. În loc să trăiască ei viaţa fără de sfîrşit a semnificaţiilor, le pun pe acestea din urmă să trăiască, să încorporeze durata omenească. De cele mai multe ori nu gîndim; dar întotdeauna cînd gîndim, legăm gîndul de noi înşine, de alţii şi de lucruri.

Nici măcar cuvîntul, logosul, faptul pur al ideii, nu stă pentru noi dincolo de lucruri. Aşa, de pildă, oamenii nu gîndesc niciodată cuvintele. Ei nu ştiu *sensul* lor şi nu le văd, poate, implicaţiile. Ei nu ştiu nici măcar filologie, acest regres *ad finitum*, care e totuşi un regres, al lucrurilor cuvîntate. De cele mai multe ori cuvintele noastre, ca şi lucrurile noastre, nu au nici un regres. De aceea ne-am gîndit într-o zi că oamenii ar trebui să cînte în loc să vorbească. Cel puţin în felul acesta viaţa ar fi mai directă, mai spontană şi mai nemijlocit vie.

Dar nu v-a durut niciodată viaţa? N-aţi simţit cum se încheagă ceva înăuntru, cum se întregeşte în trup o semnificaţie şi cere să iasă la lumină? Căci, într-o zi, toate lucrurile acestea disparate, trăirile, cărţile citite, emoţiile regionale sau generale, tristeţile sau neînţelegerile, toate se organizează într-o bucată, simfonic. Ce a fost mai obscur şi mai inexplicabil în noi prinde deodată viaţă, înţeles şi unitate. E adevărul care a stat ascuns în

lucruri, care a suferit de spargerea lor, care s-a căutat pe sine şi s-a reîntregit. E adevărul din noi care se adună.

De aceea viaţa ar trebui să ne doară cîteodată. Nici nu ştim cît adevăr avem în noi şi unde e. Dar într-o zi simţim o durere undeva, în piept, şi atunci abia înţelegem de ce spunea misticul acela că simte pe Dumnezeu în pieptul lui.

Am observat ceva curios: nu e nevoie să ai dreptate pentru a putea trăi. Dar, dimpotrivă, ar trebui să nu putem trăi în ziua în care nu avem dreptate! Erorile logice ar trebui să ne dea răuri fizice; exerciţiul greşit al ideii ar trebui să păgubească vieţii noastre. Nu e admisibil să fim aşa nesimţitori faţă de desfăşurarea silogismelor şi de eficienţa lor logică. Ideea însăşi, cea justă chiar, ar trebui să fie suferinţă, pasiune adînc resimţită de fiinţa trupului nostru.

De altfel facem necontenit imprudenţa aceasta de a gîndi mai departe decît sensibilitatea noastră; sau, şi mai bine, de a nu urmări cu sensibilitatea parcursurile înalte ale gîndului. Ne desfacem în părţi şi trimitem o parte, înzestrată cu antene subtile, să inspecteze regiunile depărtate ale universului logic, în timp ce viaţa din noi curge pe albia ei. De ce să nu fim întregi peste tot? Sînt unele dezvoltări nefireşti în fiinţa noastră, atît de nefireşti încît au făcut din noi o dizarmonie. De pildă, noi ştim, cunoaştem mintal mult mai multe lucruri

decît ni s-au întîmplat afectiv. Iată un lucru care ar trebui să ne pună pe gînduri.

Mi se pare, cîteodată, că nu sîntem noi oamenii adevăraţi. Sîntem un fel de schiţă, o încercare pentru umanitatea care ar fi trebuit să fie sau care va fi, poate, vreodată. Cel care ne-a făcut s-a gîndit la altă umanitate şi a pus pînă şi în inimile noastre nostalgia altor forme de viaţă, mai reuşite decît cele de azi. E bine să ne amintim că nu sîntem decît drumul către altceva.

Dar s-ar putea naşte din noi o altă umanitate? N-am greşit noi prea mult, prea adînc? Cine ştie, poate că tot mai e ceva bun în noi. Ar trebui, numai, căutat cu îngrijire, iar ochiul care veghează ar trebui să ştie cum să recunoască.

E odihnitor să constaţi că, în dese rînduri, oamenii s-au gîndit la altă umanitate, la alte forme universale de viaţă. Sînt oameni care au propus chiar crearea unei umanităţi artificiale, a unei umanităţi absurde, poate, numai din gîndul acesta legitim al înnoirii. Montaigne propunea, într-o zi, să se creeze sate în care oamenii să vorbească latineşte. Nu avea dreptate s-o ceară? Respectăm prea mult omul, facem prea puţine experienţe cu el şi de aceea nu ajungem la nici un rezultat nou de atîtea secole. Gîndiţi-vă că, între timp, s-au realizat cîteva rase noi de animale. Onoarea de a fi om este ea atît de inatacabilă?

Am închipuit, de pildă, o plajă cu nisip fin, cu soare şi copii jucîndu-se întru geometrie. Jocurile lor ar fi jocuri regulate, jocuri de măsură şi ordine, simetrie şi lege. Poate ar aşeza pietricelele în număr determinat, cu o formă determinată, care să răspundă unor adînci înţelesuri aritmetice, şi ar căuta astfel, ca Eurytos pitagoreicul, numărul constitutiv al calului şi al celorlalte vieţuitoare. Privind peste întinsul mării inutile, ar simţi zilnic prezenţa problemei totului şi a părţilor, şi dezbaterea ei ar fi dezbaterea lor lăuntrică. De ce să nu fie cu putinţă o astfel de viaţă, în care sensibilitatea şi imaginaţia şi-ar lua drept aliment schemele spiritului şi, pe de altă parte, spiritul s-ar servi necontenit de interesele şi fervoarea imaginaţiei?

Ce tip nou de umanitate ar ieşi din această viaţă excesivă! Ceea ce pentru noi astăzi este adevăr greu dobîndit, problemă tulburătoare şi deseori neînţeleasă, pentru oamenii tipului nou ar fi adevăr imediat manevrabil, tot atît de imediat ca un reflex. Penibila noastră adîncire în desfăşurările adevărului ar fi pentru ei joc uşor şi spontaneitate. Problemele s-ar naşte de la sine, ar exista pe toate căile şi în toate spiritele. Ele ar constitui viaţa de toate zilele a oamenilor. Nu merită odată oamenii o astfel de viaţă zilnică? Şi tîrziu, murind, oamenii aceia îmbătrîniţi în scheme şi aventuri pure ar contempla încă marea întinsă

şi inutilă, prin care vor fi deprins, în sfîrşit, lumina care zace în problema totului şi a părţilor.

Să nu spuneţi că a promova formele, a încorpora ideile, a gîndi şi a vieţui geometric nu înseamnă trăire. E cu putinţă şi o astfel de trăire. E pasiune şi febră şi aci. Emoţia îndeletnicirilor stricte suspendă provizoriu exerciţiul vital, pentru a-l relua apoi pe alt plan de existenţă, mai curat, mai uman. Iar dacă exerciţiul formelor pare a sfîrşi la calm şi netulburare, să ştiţi că acestea sînt numai mască, aşa cum era mască faţa liniştită a zeului mării din antichitate, aşa cum e aparenţă suprafaţa netedă a mării agitate în adîncuri.

E absurd să se creadă că vieţuirea în forme nu este încă vieţuire. Că, lipsită de caracterul iraţional, de ceea ce e tulburător şi insesizabil în ea, viaţa nu *este*. Formele pot fi foarte bine înţelese drept conţinuturi de viaţă, după cum, pe alt plan, formele au putut fi înţelese drept conţinuturi de cunoaştere. Astăzi ne este îngăduit să gîndim felul nostru de a gîndi, să cunoaştem felul nostru de a cunoaşte, să reflectăm, întorcîndu-ne privirile înăuntru, asupra intelectului însuşi, asupra propriului nostru intelect. De ce gîndirea să se poată răsfrînge asupra ei, şi viaţa să nu se răsfrîngă şi ea înăuntru?

Am trăit prea mult în afară, înrîuriţi de lucruri străine nouă. Lucrurile din afară ne cheamă în toate părţile şi ne amăgesc. Sînt prea multe, şi

ființa noastră este una. Ar trebui să le mai împuținăm, sau măcar să nu ascultăm de chemarea lor, pentru a nu vedea cît sînt de multe. *Entia non sunt multiplicanda.**

Singurul lucru de încercat, în această monadologică lume, este să punem ferestre peste tot. Să punem ferestre nu pentru a privi în lucruri, căci așa ne-am depărta și mai mult de noi înșine; ci pentru a face lucrurile să ne vadă.

Sîntem noi, peste tot, și nicăieri nu trebuie să găsim altceva decît propria noastră substanță. Să nu ne mai „pierdem în lume". Să ne strîngem bine împrejurul înțelesurilor noastre, să le încorporăm și să facem din ele hrana zilnică a vieții noastre lăuntrice.

Și așa precum, privitor la totul organic, durerea părții este obsesia totului — așa să fie și la noi exercițiul ideii: o obsesie a întregului, o posesiune organică, totalizatoare. Căci de ce mîna mea stîngă să știe de durerea piciorului meu drept — și coapsele mele să nu știe nimic despre voluptatea ideii de compunere a formelor?

* Citatul complet, din W. Occam, este: *Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem*, adică: „Cele ce sînt nu trebuie sporite dincolo de necesitate." (N. ed.)

IX

Despre păcat

M-am gîndit multă vreme cum am putea face ca ideile noastre să devină stările noastre de corp. Dar numai misticii cunosc tainele corpului şi imnurile prin care să-l însufleţească. Ei singuri ştiu să-şi treacă voinţa în sînge. Cum aş vroi să le fur arta lor de a pătimi!

Mi-ar fi plăcut să îmbolnăvesc realitatea cu idei — şi atunci cel dintîi suferind aş fi fost eu însumi. De ce nu este întotdeauna adevărul o emoţie sau o patimă?

Poate pentru că sînt prea multe reţineri în corpul nostru. Adevărul nu poate încă tulbura viaţa, pentru că viaţa e sălbatică; nu ascultă de nimeni. Ne-ar trebui o pregătire biologică anumită, ar trebui poate schimbat totul, de jos în sus, ca să putem face corpul să răspundă la toate chemările gîndului.

Între timp, viaţa tulbură adevărul. Tot ceea ce se referă la întîmplările propriu-zise de viaţă e ne-

sigur şi neştiinţific. Un gînditor spunea odată: dacă morala n-ar privi pasiunile omeneşti şi viaţa noastră sufletească în genere, atunci ea ar putea fi tot atît de riguroasă şi sigură ca oricare ştiinţă deductivă. Şi adăuga: „iar dacă geometria s-ar opune atît de mult patimilor noastre pe cît o face morala, atunci am contesta-o şi viola-o şi pe ea tot atît de mult".

Că adevărul e incert din cauza vieţii şi viaţa, la rîndul ei, nu poate deveni certă prin adevăr — iată un lucru pe care niciodată nu-l regretăm îndeajuns.

E comun tuturor oamenilor cu adîncă viaţă interioară idealul de a face spiritul să pătrundă în carne. E una din constantele voinţei de a fi om aceasta de a voi să dai semnificaţii materiei brute din tine. Şi într-adevăr, dacă spiritul nu reuşeşte să pătrundă în carne, dacă voinţa mea liberă nu se poate insera în biologie, dacă absurdităţile şi excesele omului nu pot deveni ereditate — atunci lucrurile nu servesc la nimic.

Căci la ce servesc lucrurile? La ce servesc arborii din faţa noastră şi întinsurile şi apele, atîta vreme cît nu le organizăm? Ele sînt tot atîtea obstacole pentru noi, sînt zidurile grele şi înalte ale lumii. Dar cît de uşoare devin toate cînd inima ţi se deschide şi crezi, de pildă, în Dumnezeu şi-l vezi peste tot în lume... Nu, lumea nu e grea. Numai, noi nu ştim întotdeauna ce să facem cu dînsa.

Cum am putut ajunge să fim străini de propriul nostru corp? Să gîndim una şi să ne fie foame de altceva? Ci corpul trebuie pus şi el în slujba gîndului; trebuie să fie copilul lui, făptură după chipul şi asemănarea lui.

Dar pentru aceasta e poate nevoie de o nouă definiţie a ideii de experienţă. Nu-mi dau seama prin ce neînţelegere poate fi calificat drept experienţă de viaţă un cerc de întîmplări adunate din toate colţurile lumii, răsărite în drumul nostru către lucruri şi căzute deodată aci, în zonele noastre felurite de viaţă. Oamenii cred că experienţa e număr de fapte şi că se măsoară cu anii. Dar anii sînt proşti şi întîmplaţi; iar numai neîntîmplarea poate da un răspuns întrebărilor noastre. De aceea trebuie să organizăm experienţa vieţii. Trebuie să creăm artificial, am mai spus-o, ca într-un laborator. Să facem din viaţă un laborator unde să experimentăm deliberat ipotezele noastre.

Iată de ce, de-a lungul acestor rînduri, am gîndit tot timpul o ipoteză a cărei experimentare o încercam. Era ipoteza că ideile nu au o singură dimensiune, ci mai multe. Că ele nu trăiesc numai în planul logic, dar răspund întregului nostru sufletesc: sînt şi necesitate de adevăr, dar şi emoţie; sînt schemă şi bucurie. Ideea nu este lineară, sau atunci, este prin greşeală. Am încercat aci să desfacem braţele unui unghi prea multă vreme lipite

unul de altul; am transformat o falsă linie într-o cuprindere, pe un nou plan, a vieţii.

Şi totuşi simt acum, la capăt, că viaţa nu se lasă cuprinsă. Trebuie să încerci o dată, trebuie să încerci de două ori. Peste tot în tine sînt rezistenţe, peste tot empiria te întîrzie. Nu e nimic de făcut, decît să iei truda de la capăt. De cîte ori?

Nu, nu putem muri aşa. Trebuie să trecem cuiva adevărul nostru, ceea ce a fost bun şi drept în noi. Altfel nici noi n-am servit la nimic. Trebuie să prelungim modul nostru de a fi, voinţa noastră de a fi.

Ce curioasă e această necesitate de a te prelungi în toate, în carne ca şi în spirit; de a prelungi pînă şi logicul!

Dar prelungim logicul prin carne, deci ne contrazicem. Ieşim din cercul actelor pure ale geometrizării şi ideaţiei, pătrundem în cercul actelor vitale, pentru a putea reface altă dată viaţa pură pe care o vroisem. Ieşim — pentru a cădea astfel în păcat. E un păcat lucid, voluntar, calculat, dar este o ieşire din legile jocului nostru, deci e încă păcat. Căci păcatul e activitate, e non-geometrie.

...Dar acum s-a sfîrşit. Trebuie să te pleci. Trebuie să refaci viaţa cu desăvîrşire, de la biologie în sus. Trebuie să pui calculul tău cît mai adînc în detrimentul firii, aşa ca nimic din omul care se va naşte să nu mai fie reţinere.

Tu ai avut prea multe reţineri — e adevărat. De aceea viaţa ta n-a fost cu putinţă. Dar celălalt

va fi liber, căci va găsi peste tot — în porniri, în instincte, în fire — armonii. Aşa te-aş fi vroit pe tine. Dar elaborările tale erau prea tîrzii. Veneau după ce biologia îşi sfîrşise conspiraţia.

Nu e nimic, acum începi din nou. Şi iată istoria care se reface, neobosita istorie a sensului unic...

Notă

Prezenta ediţie reproduce ediţia princeps din 1934 în limitele modificărilor de rutină (actualizarea ortografiei, unificări de lexic, eliminarea unor evidente greşeli de tipar etc.). S-au adăugat totodată titlurile de capitole, care în ediţia princeps apăreau numai în Cuprins.

Editura

Cuprins

COLECȚIA
φ

Noica mărturisea undeva că ceea ce a căutat în fond de-a lungul unei vieți — uneori voit, alteori neștiut — a fost o *Mathesis universalis*, o Știință universală.

Iar căutarea începe cu această primă carte, scrisă la 25 de ani și răsplătită, la vremea respectivă, cu „*Premiul pentru scriitori români needitați*".

O mare carte mică, așadar, conținînd *in nuce* toate obsesiile de mai tîrziu ale filozofului.

Lei 75

ISBN 973-28-0321-5